

RAZVOJ URBANIZMA I ARHITEKTURE U VENECIJI

Jeličić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:960404>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

RAZVOJ URBANIZMA I ARHITEKTURE U VENECIJI

JELENA JELIČIĆ

Split, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

Razvoj urbanizma i arhitekture u Veneciji

Diplomski rad

Mentori: doc. dr. sc. Vedran Barbarić

Kristina Babić, pred.

Studentica: Jelena Jeličić

Split, 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Metodologija istraživanja.....	9
2. OKOLNOSTI NASTANKA GRADOVA.....	10
3. MORFOLOŠKI I TOPOLOŠKI ELEMENTI.....	12
4. VENECIJA U SREDNJEM VIJEKU.....	15
4.1. Osnutak grada i razvoj do 9. stoljeća.....	15
4.2. Grad od 9. do 11. stoljeća.....	19
4.3. Grad od 11. do 16. stoljeća.....	23
5. VENECIJA U NOVOM VIJEKU.....	54
5.1. Grad u 16. stoljeću.....	54
5.2. Grad u 17. stoljeću.....	61
5.3. Grad u 18. stoljeću.....	62
6. VENECIJA U SUVREMENOM DOBU.....	63
6.1. Grad u 19. stoljeću.....	63
6.2. Grad u 20. stoljeću.....	66
6.3. Grad u 21. stoljeću.....	68
6.3.1. Sustav zaštite Venecije i njezine lagune od poplava.....	68
6.3.2. Utjecaj turizma u Veneciji.....	71
7. ZAKLJUČAK.....	73
8. LITERATURA.....	75
8.1. WEB/ONLINE IZVORI.....	76
9. POPIS FOTOGRAFIJA I GRAFIČKIH PRILOGA.....	77
SAŽETAK.....	81
SUMMARY.....	82

1. UVOD

Venecija – jedinstven grad nas svijetu, grad izuzetne ljepote, povijesnih građevina, brojnih kanala, grad romantike, turizma, kao i mjesto tradicionalnih događaja kao što su raskošni karneval, Venecijanski filmski festival, Venecijanski *Biennale* i drugi.

Smještena je u regiji Veneto na sjeveru Italije, na samom sjevernom kraju Jadranskog mora. Kroz povijest je Venecija bila središte pomorske republike. Bila je to najveća pomorska luka u Europi kasnoga srednjeg vijeka te trgovačka i kulturna poveznica kontinenta s Azijom. Jedinstvena je u ekološkom, arhitektonskom i povijesnom smislu, a u vrijeme Republike grad je nazivan la *Serenissima* („najspokojniji“ ili „uzvišen“).¹

Svoju veličinu nije temeljila na teritorijalnoj moći već na gospodarskom i trgovačkom prosperitetu. Blagostanje također duguje i stalnoj brizi za uzdizanjem svog bogatstva i sjaja te odanosti i služenju interesima i časti Republike.

I dalje je glavna talijanska luka na sjevernom Jadranu i jedno je od najstarijih svjetskih turističkih i kulturnih središta.² Turizam je glavna privredna djelatnost u gradu, koji posjeti svake godine preko 12 milijuna turista. Mnogi stanovi u gradu u vlasništvu su bogatih stranaca koji ih koriste možda nekoliko tjedana godišnje, pa je i to jedan od glavnih razloga zašto je Venecija najskuplji grad u Italiji. Te nekretnine su cjenovno daleko izvan mogućnosti samih Venecijanaca, pa je i to uvelike utjecalo na napuštanje gradske jezgre.³ Tako se sredinom prošlog stoljeća velik broj stanovnika s otoka preselio na kopno u *Margheru* i *Mestre* radi lakšeg zapošljavanja i manjih troškova života.⁴ Stanovništvo Venecije se progresivno smanjivalo i u posljednjoj četvrtini prošlog stoljeća grad je izgubio više od 80 000 ljudi.⁵ Veliko iseljavanje najbolje vidimo po broju stanovnika kojih je 1950. godine bilo 150 000, dok je 1997. godine bilo 68 600 ljudi.⁶

¹ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 18

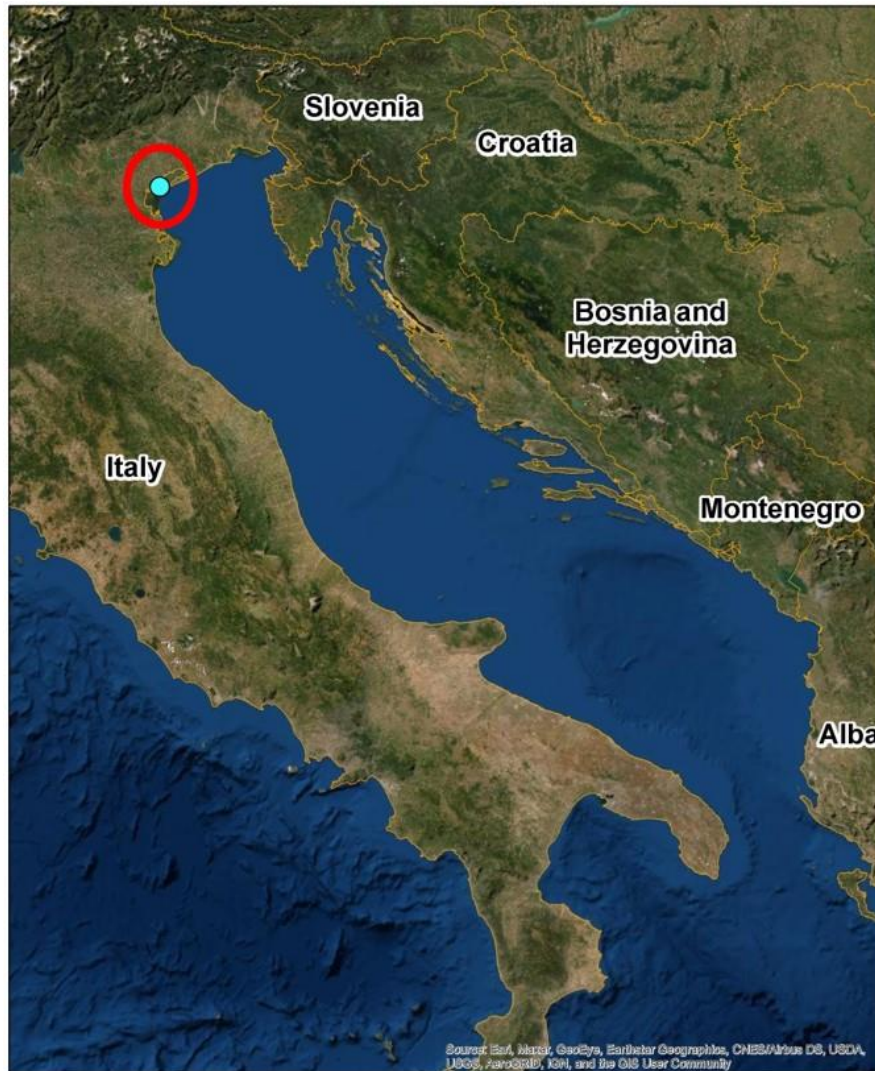
² <https://www.britannica.com/place/Venice>, 5.11.2022.

³ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 17

⁴ Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., str. 4

⁵ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 65

⁶ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 18

Slika 1: Karta Italije s označenim položajem Venecije

Cijelo područje sjeverozapadne Jadranske obale, od rijeke Reno do Soče, od Ravenne do Akvileje, je niska močvarna ravnica kojoj voda neprestano mijenja oblik. Mulj i nanosi koje rijeke s Alpa nose prema moru talože se prije nego što se uliju u Jadran čineći da se tlo stalno povećava nauštrb mora. Dugački pješčani sprudovi, *lida*, isprekidani riječnim ušćima, pružaju se ispred obale.⁷ Iza *lida* se nalaze plitke vode, *lagune*, s razasutim otočićima.⁸ Prvi pokušaji da se zaštite *lida* od erozije datiraju u 13. stoljeće. Tada su sagrađeni prvi *murazzi* – zidovi okrenuti prema moru od savijenih komada kamena.⁹ Nakon što su u studenom 1966. godine Veneciju pogodile najgore poplave u

⁷ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 7

⁸ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 7

⁹ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 147

njenoj povijesti mnogo je učinjeno na zaštiti Venecije i njenog nasljedstva. Eksperimenti s branama nastavljaju se u pokušajima borbe s tom neprestanom prijetnjom koja još i danas nije riješena.¹⁰

Kroz stoljeća ovaj kraj se neprestance mijenjao pod utjecajem tih riječnih nanosa kao i nadiranja mora. Gradovi koji su se nekada nalazili na obali danas su daleko u unutrašnjosti kopna, kao na primjer Ravenna i Akvileja. Mletačkoj laguni je također prijetilo zatrpavanje, ali su Mlečani umjetno skrenuli tijek Brente i Bacchiglionea prema jugu, a Sile prema sjeveru.¹¹

Osim rijeka i Jadransko more utječe na formiranje izgleda lagune svojim neprestanim podlokavanjem i odnošenjem zemlje. Tako se ovisno o plimi ili oseci izgled cijele regije često mijenja. Za vrijeme plime sve je uglavnom prekriveno vodom, a po površini lagune oko dubljih dijelova proviruju kolci koji označavaju plovne kanale. Za oseke to je polje zelenih alga koje presijecaju vijugavi kanali i uzdižu se veći otoci rjeđe preplavljeni morem.¹²

Cijelom dužinom obale tako je nastala dvolika regija: u susjedstvu *terra ferme* niska, močvarna, nezdrava ravnica – mrtva laguna, a prema moru veliko jezero s brojnim otočićima i povezano s Jadranom – živa laguna. Na tim otočićima žive lagune kojem život daju plima i vjetrovi s pučine, iza zaštitnog obruba *lida*, nastala je Venecija.¹³

Nalazi se na 120 manjih otoka u močvarnoj laguni u venecijanskom zaljevu. Općinski teritorij Venecije je vrlo prostran, i uključuje, osim dobrog dijela lagune, dio kopna na kojem stoje moderna industrijska središta, *Marghera* i *Mestre*.

Mestre je novi grad koji s *Margherom* ima oko 210.000 stanovnika; a u ostalim naseljenim mjestima lagune, između otoka i obale, živi još 40.000 ljudi.¹⁴

¹⁰ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 50

¹¹ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 8

¹² Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 8

¹³ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 8

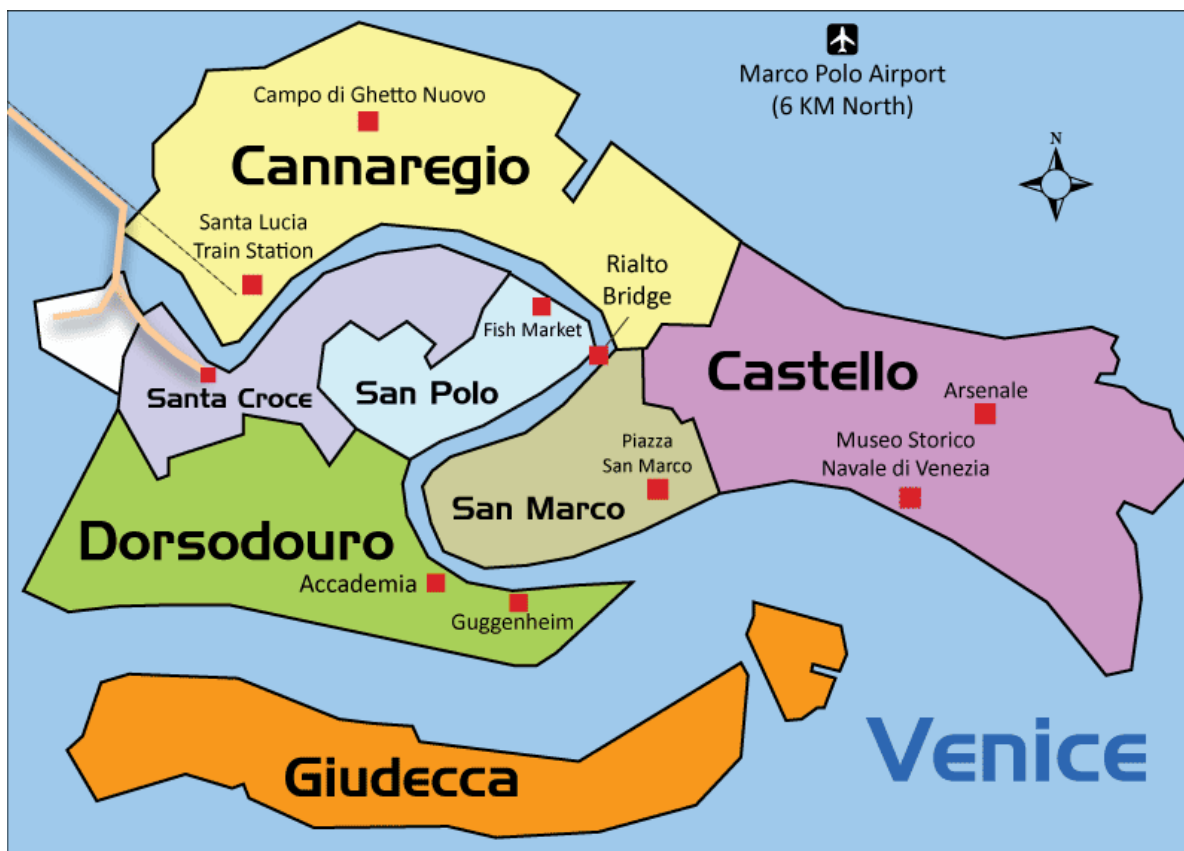
¹⁴ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 65

Slika 2: Venecijanska laguna i tri ulaza: *Lido, Malamocco i Chioggia*

Grad je podjeljen na šest seksterija (*sestieri*). To su: *San Marco, Castello, Cannaregio, Santa Croce, San Paolo i Dorsoduro*. Broji oko tri tisuće ulica, mnogo trgova, ali je samo jedna *piazza* – Trg sv. Marka.¹⁵

¹⁵ Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., str. 12

Slika 3: Seksteriji u Veneciji

Svaki seksterij, ili župa, ima u malom sve bitne organe velikoga grada. Arhitektura Venecije izgrađena je na preko stotinu otočića koji su odvojeni većim i manjim kanalima. Svi ti građevni blokovi imaju svoju crkvu i trg, jer su nekada bili gradovi sami za sebe. Takav raspored pruža povoljne mogućnosti za održavanje ljudskih i društvenih odnosa unutar svake zajednice.¹⁶

- **San Marco** je najmanji, ali najprestižniji gradski seksterij, nazvan po svecu, zaštitniku grada. S tri strane je omeđen Kanalom Grande (sjever, zapad i jug), a na istoku rijekom *Rio di San Giuliano*. Graniči sa seksterijem *Cannaregio* na sjeveru i Castellom na istoku, dok je mostom *Rialto* povezan sa seksterijem *San Polo*, a mostom *Accademia s Dorsoduro*m. Administrativno gledano, seksterij *San Marco* također uključuje otok *San Giorgio Maggiore*.
- Seksterij **San Polo** nalazi se u samom središtu Venecije, a nastao je oko stare jezgre *Rialta* koju su naselili prvi doseljenici. Omeđen je gornjim zavojem Kanala Grande. Dobio je ime po *Campo San Polo*, najvećem trgu u Veneciji nakon *Piazza San Marco* i po istoimenoj crkvi. To je najmanji

¹⁶ Mumford, Lewis, *Grad u historiji*, 1968., str. 208

i najbogatiji dio grada koji obiluje obrtničkim radnjama. Na sjeveru i zapadu graniči sa *Santa Croce*. Granicu čine *Rio di San Stae*, *Rio Marini* i drugi dio *Rio della Frescada*. Na jugu graniči sa seksterijem *Dorsoduro*.¹⁷

Povijesno najvažniji dio je **Rialto**, središte trgovine i administracije koje je povezano mostom *Rialto* sa seksterijem *San Marco*. Osim prethodno navedenog Rialta, od velike važnosti su crkve *San Polo* i *Santa Maria Gloriosa dei Frari*, te *Scuola di San Roco*.¹⁸

- **Santa Croce** na jugu i istoku graniči sa seksterijem *San Polo* te na jugu s *Dorsoduro*om. Na sjeveru je omeđen Kanalom Grande i povezan s seksterijem *Cannaregio* preko mostova: *ponte degli Scalzi* i *ponte della Costituzione*. Ovu četvrt odlikuju vrlo uske, gusto nagurane ulice i trgovi, a u dvadesetom stoljeću pretrpila je najveće promjene radi izgradnje cestovne povezanosti grada s kopnom. Ovo je ujedno i jedino područje gdje je dijelom dopušten cestovni promet.

Najznačajnije palače nalaze se uz Veliki kanal, kao npr. *Ca' Pesaro* i *Fondaco dei Turchi*.

- **Castello** je najveći seksterij u gradu, a prostire se od *San Marco* i *Cannaregia* na zapadu do novijih četvrti *Sant' Elene* na istoku. Dobio je ime po tvrđavi iz 8. stoljeća koja je nekada stajala na mjestu gdje je danas *San Pietro*, otok koji je stoljećima bio religiozno središte grada. Jednu polovicu četvrti zauzima prostor Arsenala.¹⁹

- **Dorsoduro** je nazvan po čvrstom sloju zdravice na kojemu je ta četvrt sagrađena, a ime znači „čvrsta kralješnica“. Zapadni dio, otok Mendigola, naseljen je stoljećima prije nego je 828. godine nastao *Rialto* kao središte Venecije. Širio se prema istoku obuhvaćajući 6 otoka. Najistaknutije znamenitosti ove četvrti su umjetničke galerije, *Galleria dell'Accademia* i Zbirke Peggy Guggenheim.

- **Cannaregio** je najsjeverniji od svih seksterija, a proteže se od željezničke postaje iz 20. stoljeća na zapadu do *Castella*, jedne od najstarijih četvrti na istoku Venecije. Na jugu je omeđen Kanalom Grande. Ime mu dolazi od talijanske riječi *canne*, što znači trstika ili šaš, koja je ovdje rasla prije mnogo stoljeća.

Druga teorija je da je ime nastalo od „*Canal Regio*“ (Kraljevski kanal), nekadašnjeg naziva današnjeg *Canal di Cannaregio*. Taj je vodeni put bio glavni ulaz u Veneciju prije uspostave željezničke veze s kopnom. Četvrt karakteriziraju razlomljeni široki kanali s uličicama prepunim

¹⁷ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 80

¹⁸ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 81

¹⁹ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 109

trgovina, zanatskih radionica i barova. Više od trećine gradskog stanovništva živi u ovom seksteriju.

Veliki kanal (*Canal Grande*) mnogi nazivaju najljepšom ulicom na svijetu jer je uz sami kanal nanizano oko 200 palača i desetak crkava. Dug je oko 3 km i ima srednju dubinu oko 3 metra. U obliku je izvrnutog slova „S“, u njega ulazi 46 manjih kanala, a dvije strane Velikog kanala povezuje Rialtski most, najpoznatiji most uz Most uzdisaja koji spaja Duždevu palaču s Novim zatvorima.²⁰

Kanali i otvorena laguna olakšavali su problem kretanja i omogućavali nesmetano obavljanje raznih poslova, a time i održavanja funkcionalnosti grada kao takvog. Laguna je bila neprekidnom brigom Senata i davno ustanovljenog upravnog tijela koji se o njoj brinio, što najbolje ilustrira stara mletačka poslovice koja kaže da su tri najveća neprijatelja lagune: kopno, more i čovjek.²¹

U Veneciji postoje dvije vrste plime i oseke. Rast i pad od 3 stope (oko 1 metar) mala je lunarna plima i oseka, a dodatan rast ili pad od 3 stope se pojavljuje često, ali neredovito, kao posljedica djelovanja vjetera i struja, rijeka i kiše na sjevernome dijelu Jadranskog mora. S obzirom da je mletačka prijestolnica bila na *Rivoaltu*, tamošnji otoci su bili sigurniji od visokih plima.²²

Sjedinjavanje brojnih pojedinih župa u gradsku cjelinu dovelo je do mnogih problema koji su nastali stvaranjem gradskih zona. Tako npr. odlaganje balasta, granja ili ostavljanje napuštenih čamaca da polako trunu prouzročilo bi nakupljanje mulja i dovelo do zatrpavanja kanala. Zato se već 1224. godine donosi odluka čija je svrha bila održavanje plovnosti kanala i vodenih putova. Za to je bilo zaduženo poglavarstvo za kanale koje bi se moglo nazvati Odborom za gradsko planiranje (*Magistrato del Piovego*). Nije se bavio samo utvrđivanjem komunalnog vlasništva, već i izdavanjem i uskraćivanjem dozvola za izgradnju na muljevitim, niskim obalama. Kasnije je osnovan *Magistrato all'acqua* (1501. godine) koji se bavio svim poteškoćama vezanima za vodu.²³ Osim nadzora korištenja gradskih kanala bila je bitna i regulacija mnogih rijeka koje su se ulijevale u lagunu i koje su sa sobom donosile mulj i slatku vodu. Zbog prevelike količine slatke vode na sjeveroistočnom kraju lagune njezini slani slojevi zemlje polako su nestajali. Iz tog razloga dolazi

²⁰ Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., str. 11

²¹ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 479

²² Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 28

²³ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 29

do pokušaja preusmjerenja rijeka iz lagune te izgradnje nasipa i kanala s ustavama radi odvajanja slatke od slane vode. Ipak, to zbog tehničkih i političkih poteškoća nije u većoj mjeri ostvareno.²⁴ Sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća raspravljalo se o nasipavanju jednog dijela lagune radi proširenja industrijske zone. O tome se raspravljalo i prije, u 16. stoljeću, ali iz poljoprivrednih ciljeva. Najpoznatiji zagovaratelj bio je Alvise Corner koji je tvrdio da bi to omogućilo očuvanje ostatka lagune jer su olujne poplave, koje su se povremeno događale, sa sobom donosile naplovine i vegetaciju kojima su se punili dijelovi lagune bliže moru. Takvim zahtjevima su se suprostavljali stručnjaci čije je mišljenje prihvatio *Magistrato all'acqua*, a koji su zagovarali širenje radi istjecanja slane vode kako bi laguna postala zdravija, a luke dublje.²⁵

²⁴ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 29

²⁵ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 480

1.1. Metodologija istraživanja

Venecija me je radi svoje izazovne i neodoljive privlačnosti ponukala da je uzmem kao temu diplomskog rada.

Za izradu rada koristila sam literaturu na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku; knjige, razne stručne i znanstvene publikacije i studije, kartografske prikaze i vodiče.

U uvodnom dijelu je riječ o njenom geografskom smještaju i posebnostima lagune; utjecaj prirodnih elemenata te podjela grada na manje gradske upravne jedinice, seksterije te općenite okolnosti nastanka gradova i njihove morfološke i topološke elemente.

Zatim obrađujem temu urbanizma i arhitekture u Veneciji, tj. nastanak i kronološki razvoj grada od samih njegovih početaka do danas, referirajući se posebno na najznačajnije građevine.

Za uvodni dio koristila sam: Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., Mumford, Lewis, *Grad u historiji*, 1968., Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., Baglioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978.

U drugom dijelu koristila sam: Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., Mumford, Lewis, *Grad u historiji*, 1968., Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., Baglioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., Mehling, Marianne, *Venice and the Veneto*, 1988., Germ, Tine, *Evropska umetnost poznega srednjega veka 1: Gotska arhitektura in kiparstvo*, 2011., Kaminski, Marion, *Venice: Art and Architecture*, 2013., Latini, Monica, *Ca' Farsetti e Ca' Loredan, itinerario nelle storiche sedi istituzionali del Comune di Venezia*, 2015., Ruskin, John, *The nature of gothic; iz djela The Stotnes of Venice, Vol. II.* (1851. – 53.), Milić, Bruno, *Razvoj grada kroz stoljeća, srednji vijek*, 1995., Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, 2021., Cessi, Roberto, Annibale Alberti, *Rialto. L'isola, il ponte, il mercato*, 1934., Contarello, Luisa, *100 itinerari italiani, scelti e illustrati da Selezione dal Readers's Digest*, 1980., Turri, Eugenio, *Adriatico mare d'europa, La geografia e la storia*, 1999., Janson, Horst W.; Janson, Anthony F., *Povijest umjetnosti*, 2005. g.

2. OKOLNOSTI NASTANKA GRADOVA

U razvoju pojedinog grada ključnu ulogu imaju povijesne okolnosti, civilizacija, gospodarstvo i tehnologija. Polazeći od tih aspekata lakše možemo shvatiti razvoj i uspon grada poput Venecije. Isto tako da bi se razumjelo funkcioniranje grada kao organizma treba također imati u vidu i transformacije grada tokom nekoliko povijesnih razdoblja. Taj model organskog grada najbolje se može prepoznati u Veneciji.²⁶

Ako se „organsko“ tumači kao nešto biološko, onda postoje mnogi oblici gradova koji izgledaju kao biološki objekti. Primjeri za to su gradovi u islamskom svijetu, koji su dizajnirani da izgledaju kao cvijeće, i gradovi koji su stvoreni da izgledaju kao ljudsko tijelo (parkovi i drugi otvoreni prostori su organi, a ceste čine krvotok). Taj pojam bolje možemo shvatiti iz citata Francesca di Giorgia koji je rekao: „Odnos grada i njegovih dijelova sličan je ljudskom tijelu i njegovim dijelovima; ulice su vene.“ Srce je središte ljudskog tijela, kao što tržnica čini središte grada. Ljudi su se na njoj okupljali, trgovali, razgovarali i ona je stoga najvažnija točka u stvaranju grada.²⁷

Na prvi pogled, čini se da ulice u modelu organskog grada idu u svim smjerovima i izgledaju poprilično nasumično, kao početak i kao kraj, ali to nije uvijek slučaj. Grad nastaje kao rezultat vremena, topologije i svakodnevnog života ljudi. Razvoj uzrokuje pojedinac vlastitim planovima i mišljenjima, zato se grad može promatrati kao proizvod više pojedinaca.²⁸

Uzroci brzog rasta gradova mogu se temeljiti na povijesnim, društvenim i tehničkim razlozima. Društvene razloge pronalazimo u činjenici da se ljudi da bi se osjećali sigurnije, jače i bolje povezuju unutar većih zajednica tražeći na taj način čvršću osnovu za izgradnju svoje egzistencije. Veće zajednice su im mogle osigurati veći stupanj stabilnosti i zaštite jer su imale vlast, što je privlačilo pojedine građane da sele u veća društva i grade svoje domove na rubovima postojećih naselja.²⁹

Jedna od posljedica organskog grada je da u gradu nema razdvajanja funkcija već se sve aktivnosti mogu odvijati u istoj ulici. Za razliku od toga, u modernom, planiranom gradu, odvojeni su prostori

²⁶ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 4

²⁷ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 8

²⁸ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 6

²⁹ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 6

za život, odmor i rad. Time grad ne sadrži nikakvu hijerarhiju, niti u infrastrukturi, niti u zgradama. Prednost toga je što je svaki dio jednak i nema „boljih“ ili „lošijih“ mjesta.³⁰

Povoljne geografske okolnosti su bitan element za nastanak grada: prisutnost planina, dolina, rijeka, jezera, mora kao i njihova kombinacija stvaraju pozitivne uvjete za nastanak grada u njihovoj blizini. Sve važne građevine često su građene u središtu prostora koji je najprihvatljiviji za izgradnju. Nakon toga grad se širi od središta prema rubovima, popunjavajući ostatak prostora drugim građevinama na najučinkovitiji način.

S obzirom da su se ova naselja širila neplanski ljudi su gradili svoje kuće na lokacijama koje su sami birali i s arhitekturom koju su sami željeli. Kad su se uvela ograničenja, u većini slučajeva granice takvih gradova ostale su netaknute.³¹

Drugi način razvoja grada nastaje procesom povezivanja manjih gradova ili sela. Sva ta pojedinačna naselja nastala su sama od sebe i bila su sama sebi dovoljna. Sve većim rastom i približavanjem jedni drugima u jednom trenutku došlo je do njihovog međusobnog povezivanja kao što možemo vidjeti na primjeru Venecije koja je nastala na skupini malih otoka, kako su ti dijelovi i dalje rasli neplanski, to je rezultiralo jednim većim gradom, s više centara, tj. središta koja su nastala iz prvobitnih naselja.³²

³⁰ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 7

³¹ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 7

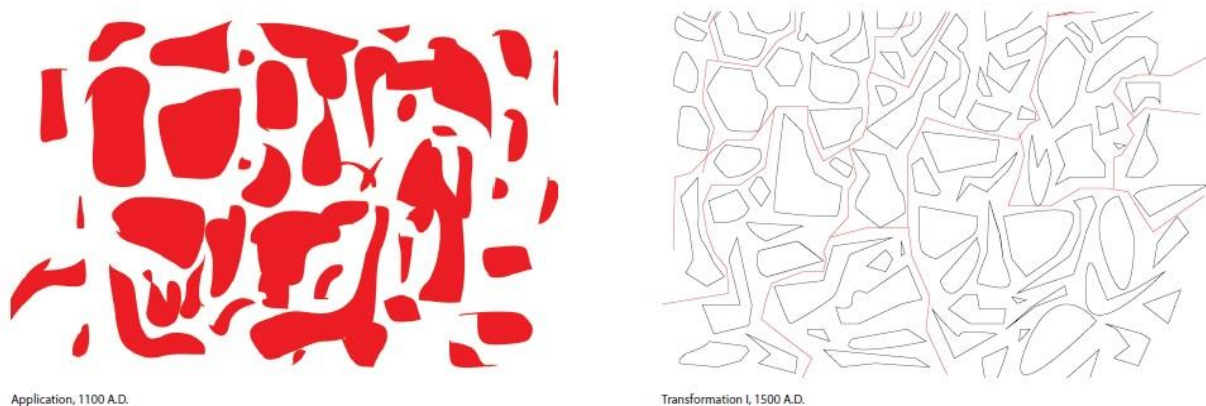
³² Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 7

3. MORFOLOŠKI I TOPOLOŠKI ELEMENTI GRADA*

Sve ovo prethodno navedeno služi nam za bolje razumijevanje Venecije i njenog razvoja po „neplaniranom modelu“. Takav model grada podijeljen je na tri različite razine ili sloja. Ti slojevi su: topografija³³, urbano tkivo i struktura zgrade. Međutim, teško je utvrditi formiraju li gradsko tkivo i infrastruktura zgrade i njihov položaj ili oblici zgrada formiraju urbano tkivo.

U Veneciji, gdje dominantan utjecaj predstavlja voda, tj. kanali, ne samo da to utječe na položaj zgrada i gradskog tkiva već i na formiranje cijelog grada.³⁴

To se najbolje može vidjeti na niže prikazanim modelima.

Slika 4: Model Venecije 1100. i 1500. godine

* Morfologija – znanost koja proučava oblik i građu (biljnih i životinjskih organizama, površine Zemlje); [biološka morfologija; morfologija tla]

Topologija - smještaj pojedinih objekata u nekoj cjelini, području, sustavu (npr. mjesto gdje se neka pojava najčešće i najbolje očituje)

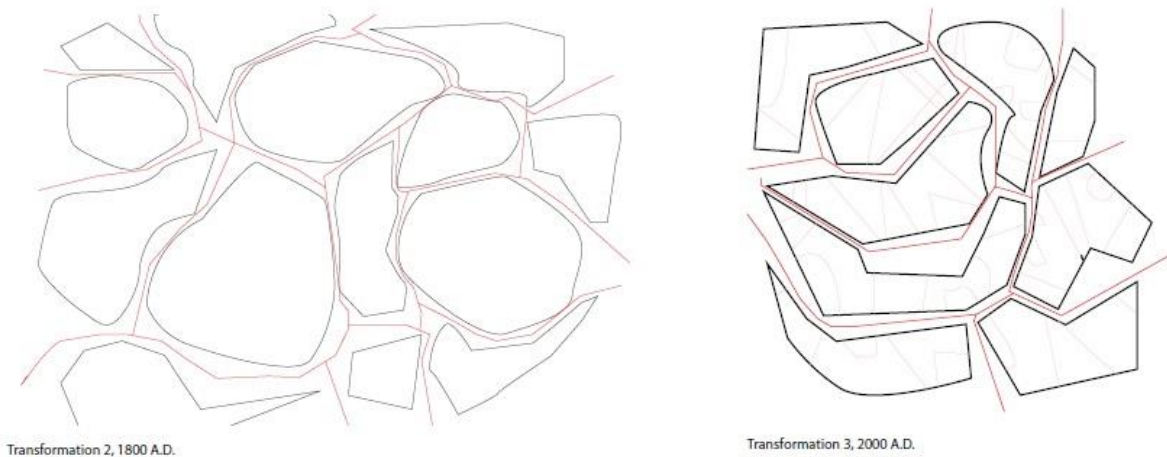
³³ 1.a. geografska disciplina, bavi se proučavanjem, mjerenjem i snimanjem površine Zemlje i prikazivanjem na planovima i kartama; mjestopis

b. posao koji uključuje takve metode da bi se izradile karte

2.meton. a. karakteristike, izgled površine Zemlje u nekom kraju

b. površina i uzajamni raspored dijelova ili pojedinih točaka na nekom području

³⁴ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 10

Slika 5: Model Venecije 1800. i 2000. godine

Na prvom modelu jasno se vidi da nema nikakve strukture zbog čega izgleda kao potpuni kaos. Ipak struktura grada nije nastala slučajno već su na nastanak grada utjecale geografske i društvene okolnosti. Geografske okolnosti poput podijeljenosti kopna svim malim kanalima dovele su do toga da je grad sastavljen od puno malih elemenata.

Društvene okolnosti govore o tome da tadašnja gradska vlast nije imala nikakve propise niti politiku o prostornom planiranju. Svatko je mogao graditi svoju kuću ili imanje na mjestu koje mu najviše odgovara. Osim lokacije nije bilo ograničenja ni u pogledu veličine, oblika i visine zgrade.³⁵

Model dva pokazuje dosta velike promjene u usporedbi s modelom jedan. Vidljivo je da su se elementi kao građevni blokovi spojili, što je dovelo do formiranja mnogih četvrti. Više tih građevinskih blokova zajedno je činilo jednu općinu. Osim toga, primjećuje se da prostori između ovih četvrti čine javne prostore s infrastrukturnim mjerama. Izgrađuju se putevi, prolazi, prilagođavaju kanali kako bi se osiguralo ograđivanje građevinskih blokova i četvrti. Model dva sadrži više strukturnih elemenata od Modela jedan, ali grad se i dalje može okarakterizirati kao neplanski grad.³⁶

Prelaskom s Modela dva na Model tri dosta toga se promijenilo. U drugom modelu, općine postoje od više manjih otoka, dok u trećem modelu, te općine su se dodatno podijelile tako da je to stvorilo

³⁵ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 12

³⁶ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 12

više općina koje su se sastojale samo od jednog građevinskog bloka. Posljedica toga je da razmaci između četvrti rastu. Osim smanjenja općina dolazi do rasta stvarne veličine otoka kao i samih građevinskih blokova. Time građevna struktura postaje sve gušća, pa broj kuća i zgrada na kraju raste.³⁷

Promatrajući sadašnjost, u Modelu četiri vidljivo je jasno prostorno planiranje u infrastrukturi cijelog grada. Osim primarnog sloja infrastrukture kao poveznice između otoka grada, sve više se razvija i sekundarni sloj infrastrukture. Ovaj sloj povezuje dijelove otoka sa samim sobom, tako da je to mreža infrastrukture unutar granica otoka. Ova mreža se proteže preko cijelog grada, tako da su otoci međusobno povezani mostovima. Strukture općina nije lako prepoznati, dok su otoci koji se nalaze u laguni Venecije još uvijek vidljivi. Građevinska struktura novijih dijelova grada postaje gušća nego što je bila prije. Neplanski grad postaje sve više strukturiran, naročito noviji dijelovi grada. Ova područja više ne rastu neplanirano, već nastaju u skladu s politikom i propisima.³⁸

³⁷ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 12

³⁸ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 12

4. VENECIJA U SREDNJEM VIJEKU

4.1. Od nastanka do 9. stoljeća

Padom Zapadnoga Rimskog Carstva i naježdama Gota i Langobarda u 5. i 6. stoljeću, stanovništvo sjeveroistočne Italije bježi s kopna i počinje naseljavati otoke u negostoljubivim vodama lagune koja im nudi prirodno utočište od napada.³⁹

Igrom slučaja, skupina otočića na kojoj će kasnije izrasti Venecija bila je slabo naseljena – *Rialto*, *Olivolo*, *Spinalunga* (današnja *Giudecca*) i *Dorsoduro*, maleni i niski otočići, primili su tek nekoliko ribara. U prvotnom Venetu, u 6. i 7. stoljeću vjersko je središte bio *Grado*, političko *Heracliana*, a trgovačko *Torcello*.⁴⁰

U to doba naslage blata nisu još razvele ušća rijeka Poa i Adige, koja sada razdvajaju lagunu Venecije od lagune *Comacchia* prema jugu. U tom su se kraju u rimsko doba nalazile otvorene morske cjeline, koje je Plinije nazvao „sedam mora“. Izraz „preploviti sedam mora“ bio je klasična govorna figura za pomorsku vještinu. Primjenjivao se na Mlečane davno prije nego što su zaplovili oceanima.⁴¹

Iako je područje lagune u 5. stoljeću još uvijek bilo heterogeni skup malih naselja, najvjerojatnije je to bilo razdoblje stabilnije urbanizacije na laguni i stoga utemeljenje budućega grada Venecije. Prema legendi, Venecija je nastala 25. ožujka 421. godine s posvetom crkve *San Giacometo* na obali Velikog kanala.⁴²

U prvim danima svog postojanja Venecija je dugi niz godina bila podčinjena Bizantu. Od 6. do sredine 9. stoljeća bila je, kako navodi Diehl, Charles, „careva podanica, nakon toga ostala je njegov vazal, potom mu je postala saveznica i, kasnije, nasljednica“.⁴³

U početku je to bilo ribarsko naselje raštrkano po okolnim prudovima. Iskopima i nasipavanjima šire se kopnene površine nauštrb mora, otočići se proširuju, a njihove se obale međusobno približavaju sve dok cijelo otočje nije povezano u kompaktnu aglomeraciju isprepletenu brojnim kanalima i mostovima.⁴⁴

³⁹ Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, 2021., str. 30

⁴⁰ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 9

⁴¹ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007. str. 18

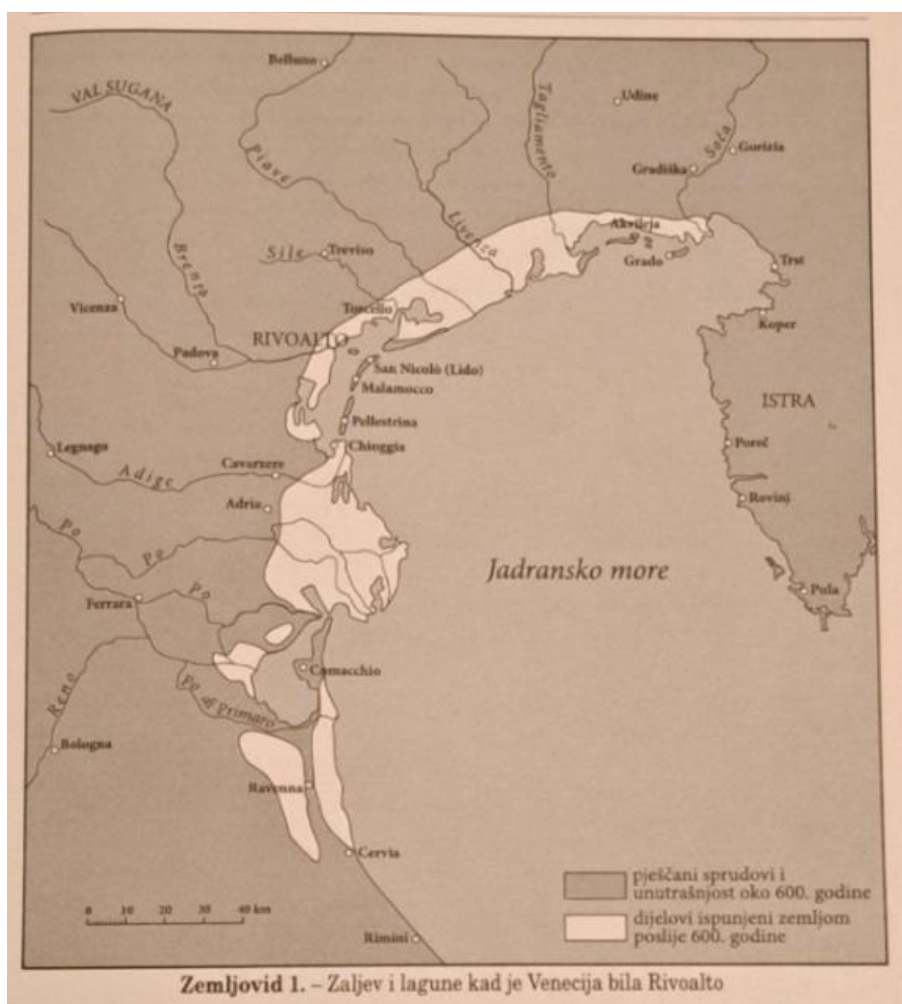
⁴² Cessi, Roberto, Annibale Alberti, *Rialto. L'isola, il ponte, il mercato*, 1934., str. 34

⁴³ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 13

⁴⁴ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 9

Prva naselja nastala su na najpovoljnijim točkama uz vodotoke usmjerene prema moru, tvoreći izvorne jezgre gradova, kao što su *Grado*, *Caorle*, *Heracliana* te otoci *Torcello*, *Burano*, *Murano* i *Mazzorbo*.⁴⁵

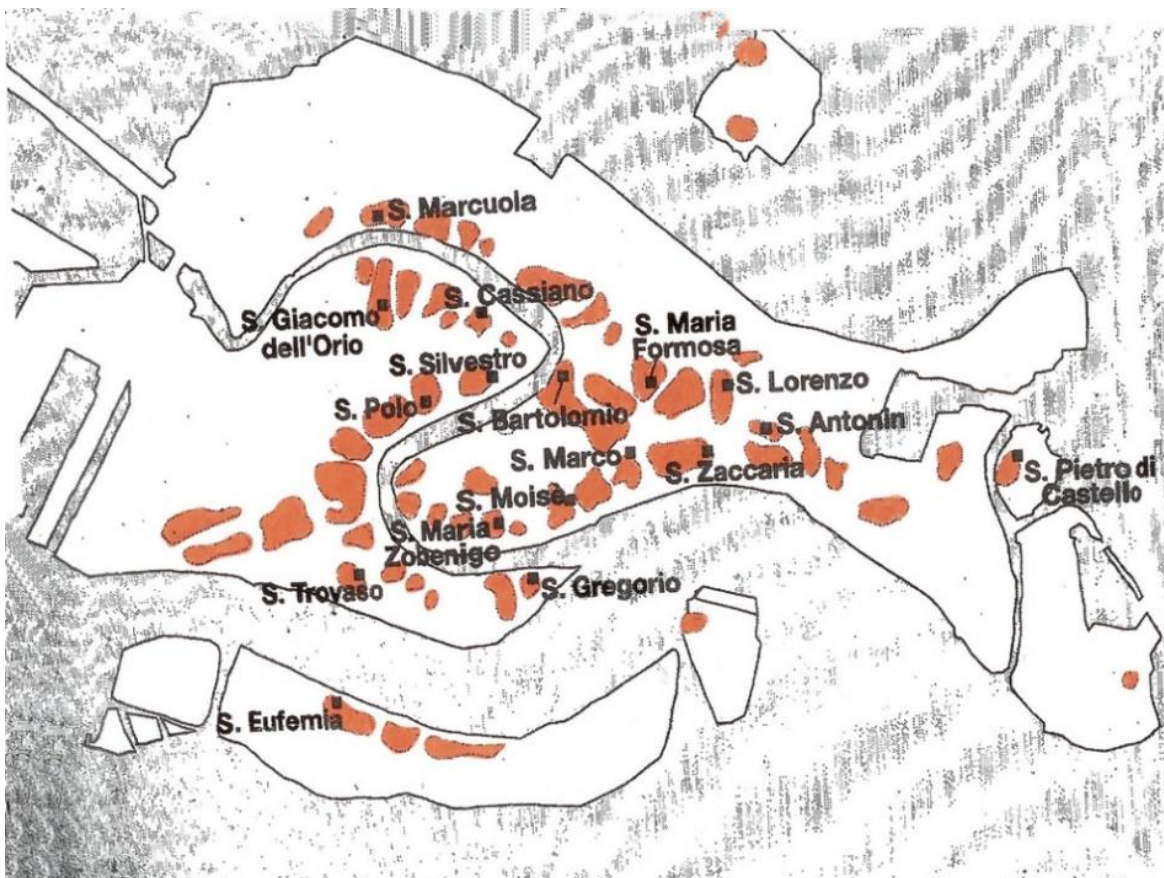
Između ušća rijeka, otoka i pješčanog dna nalaze se mala naselja, *Eraclea*, *Malamocco*, *Caorle*, *Chioggia*, *Torcello*... neki su od prvih centara, koji su kasnije formirali *Dogado* Venecije. „Čini se da je čas na kopnu, čas na otocima“, napisao je prefekt Ostrogotskog Kraljevstva Kasiodor u pismu koje se smatra jednim od prvih opisa lagunske zajednice 537. godine. Postoje „kućice slične onima vodenih ptica“, „zemlja se drži zajedno pletenim prućem“ i „čamci su privezani za vrata umjesto životinja”.⁴⁶

Slika 6: Venecijanska laguna, sjever Jadrana

⁴⁵ Turri, Eugenio, *Adriatico mare d'europa, La geografia e la storia*, 1999., str. 192

⁴⁶ Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, 2021., str. 30

Slika 7: Prikaz prvih otočića u 8. i 9. st. iz kojih je nastala Venecija

Lagune su tek 697. godine postale zasebna vojna jedinica kojom je zapovijedao dužd (*dux*). Prema legendi Paoluccio Anafesta izabran je za prvog dužda. Njega su možda zaista izabrali stanovnici laguna, ali je dužd primao zapovijedi i počasti od bizantskog cara jer se Veneciju tada smatralo dijelom Bizantskog Carstva.⁴⁷

Već početkom 8. stoljeća, Venecija se, koristeći prednosti svojega geopolitičkog položaja, orijentirala na more i pomorsku privredu te postala ubrzo sve utjecajniiji čimbenik u trgovačkim i političkim odnosima između Orijenta i Europe.⁴⁸

Mala središta neprimjetno su nestajala, a polako je rasla prava Venecija.

Već 774. godine skupina otočića koje je zauzimala bila je dovoljno naseljena da na *Olivolu* bude osnovana posebna biskupija za otoke Rialta.⁴⁹

⁴⁷ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 18

⁴⁸ Milić, Bruno, *Razvoj grada kroz stoljeća, srednji vijek*, 1995., str. 258

⁴⁹ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 11

Izgrađena u središtu močvarne lagune na niskim muljevitim obalama koje su stalno na udaru plime i oseke Jadranskog mora, Venecija je žrtva čestih poplava. Zbog tih iznimno zahtjevnih uvjeta, prvi graditelji Venecije osmislili su jedinstvene tehnike gradnje, zidajući nepropusnim kamenom s potpornjima od balvana i od splavi drveta ariša.⁵⁰

Slika 8: Rekonstrukcija tehnike gradnje u samim počecima Venecije

Taj bitan element vezan uz prisustvo vode utjecao je na formiranje cjelokupnog venecijanskog graditeljstva. Glavni problem je bilo postavljanje temelja na koje su se oslanjale građevine.⁵¹

⁵⁰ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 20

⁵¹ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 67

Bilo je potrebno učvrstiti tlo zatrpavanjem nedovoljno isušanih prostora, osvojenu zemlju zaštititi nasipima napravljenim od pletera i vrbova pruća, omogućiti otjecanje vode, prokopati kanale, načiniti skloništa za barke i pronaći od čega će se živjeti. Preživljavanje su omogućavali ribolov, lov na ptice močvarice, vrtovi i vinogradi zasađeni na vlažnom i plodnom tlu. Cisternama se doskočilo nedostatku pitke vode, a solane su bile jedino bogatstvo. Barke su bile jedino sredstvo za prijevoz i prehranjivanje jer se sav život uglavnom odvijao na vodi.⁵²

4.2. Grad od 9. do 11. stoljeća

Sjedište dužda koje je u početku bilo u *Heracliani*, a zatim na *Malamoccu* preneseno je 812. godine na otok *Rialto* jer je manje bio izložen napadima s kopna i franačkim prijetnjama. Tada počinje rast prave Venecije.

Prvi venecijanski novčić iskovan je 814. godine, a tada su ujedno počeli radovi na prvoj Duždevoj palači. U toj novoj prijestolnici, oko političkog vođe lagune, napuštajući svoje otočiće, okupile su se glavne aristokratske obitelji otočnih gradova koji će kasnije s ponosom isticati da predstavljaju najstariji mletački patricij.⁵³

Na mjestu današnje Duždeve palače nalazila se građevina slična utvrdi iako nema značajke fortifikacijske arhitekture. Navodno je izgledala poput moćne tvrđave s kulama, a to je bilo potrebno radi sigurnosti dužda i njegove pratnje. Od te građevine iz 9. stoljeća nema tragova jer je uništena u požaru u 10. stoljeću.⁵⁴

Kao čin prkosa prema bizantskoj vlasti, 828. godine dolazi do krađe tijela sv. Marka iz Aleksandrije. Od tog trenutka sv. Marko se smatra zaštitnikom grada, a ne sv. Teodor kojeg im je nametnuo Bizant.⁵⁵ Evanđelistovo ime bilo je popularno i štovano već i prije. Njegovo sveto tijelo je s velikim oduševljenjem dočekano u gradu jer je od nevjernika oteto „pobožnom krađom“.⁵⁶

Radi smještanja svećevih moći dužd Giustiniano Participazio je nastojao pridonijeti veličini i važnosti grada izgradnjom prve crkve sv. Marka, a njena gradnja je započeta 832. godine.⁵⁷

⁵² Diehl, Charles, *Mletačka republika*, str. 9

⁵³ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 12

⁵⁴ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 12

⁵⁵ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 18

⁵⁶ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 19

⁵⁷ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 12

Krajem 9. stoljeća grad je rastao i već bio prilično velik, okružen zidinama izgrađenim 900. godine nakon pokušaja napada Ugra. U okruženju bazilike nalazila se opatija sv. Zaharija u kojoj su pokapani duždevi, kapela posvećena sv. Teodoru te Duždeva palača koju su Orseoli obnovili nakon požara iz 976. godine. U središtu grada još uvijek je bilo vinograda, vrtova i štala, ali oko političkog i vjerskog središta Republike razvijala se drugačija Venecija.⁵⁸

Oko trgovišta *Rialto* i obližnje utvrđene palače dužda koji je vladao cijelom lagunom osnivaju se skupine novih župa.

Karakteristično je da se svaka od tih župa nalazila na zasebnom otoku. Svaka je župa bila rasloženo, ali sjedinjeno naselje, imala je svojeg sveca, svečanosti, zvonik, trg, mjesne običaje i drugo.

Bile su povezane ne samo brodovima koji su plovili vodama između njih već i pješačkim stazama što su se protezale od jedne do druge presijecajući kanale drvenim mostovima. Središnji trg svake od njih je imao s jedne strane crkvu, a s druge пристаниšte ili brodogradilišta i radionice. Na druge dvije strane nalazile su se skromne nastambe, izdizale se velike kuće ili palače bogatih obitelji. Kuće bogatih i siromašnih tada nisu bile odvojene.⁵⁹

Slika 9: Prva naselja u laguni – crtež iz 16. stoljeća

⁵⁸ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 20

⁵⁹ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 24

Ovaj važan crtež iz 16. stoljeća, autora Cristofora Sabbadina, koji se sada čuva u Nacionalnoj knjižnici Marciana u Veneciji, na slikovit način prikazuje prva naselja u venecijanskoj laguni.

U *Dorsoduru* i *Spinalungi* povećavao se broj stanovnika, a *Rialto* je postajao trgovačko središte lagune umjesto *Torcella*.⁶⁰

Trg sv. Marka postojao je već kao manji trg u 9. stoljeću, a otkad je prema predaji 828. godine ovdje iskrcano tijelo sv. Marka postao je srce života u Veneciji. Trg nazivaju mramornim salonom koji je dug 175 metara i širok 79 metara. Jedan je od najpoznatijih i najljepših trgova na svijetu.⁶¹ Kroz svoju dugu povijest Trg je bio svjedokom svečanih povorki, procesija, političkih aktivnosti i bezbrojnih karnevalskih proslava. Istočnim dijelom trga dominiraju dvije najvažnije povijesne znamenitosti u gradu – bazilika sv. Marka i Duždeva palača. Veličanstvena bazilika poznati je odraz povezanosti Venecije s Bizantom. Duždeva palača je nekadašnje središte moći Mletačke republike i dom njezinih vladara.⁶²

Kako je tijekom vremena prosperitet grada rastao utjecaj Bizanta se smanjivao, tako da Venecija 841. godine postaje neovisna država. Imala je dominantnu ulogu unutar svoje regije i postaje političko središte. Svi koji su nešto značili na mletačkom otočju počeli su se tu nastanjivati.⁶³

Već početkom 10. stoljeća Mlečani se od rijeka okreću otvorenom moru i počimaju razvijati svoju mornaricu, graditi brodove veće nosivosti, a izgradnja ratne flote posebno joj je omogućila veću sigurnost u plovidbi i trgovini, a time i veći gospodarski razvitak.⁶⁴

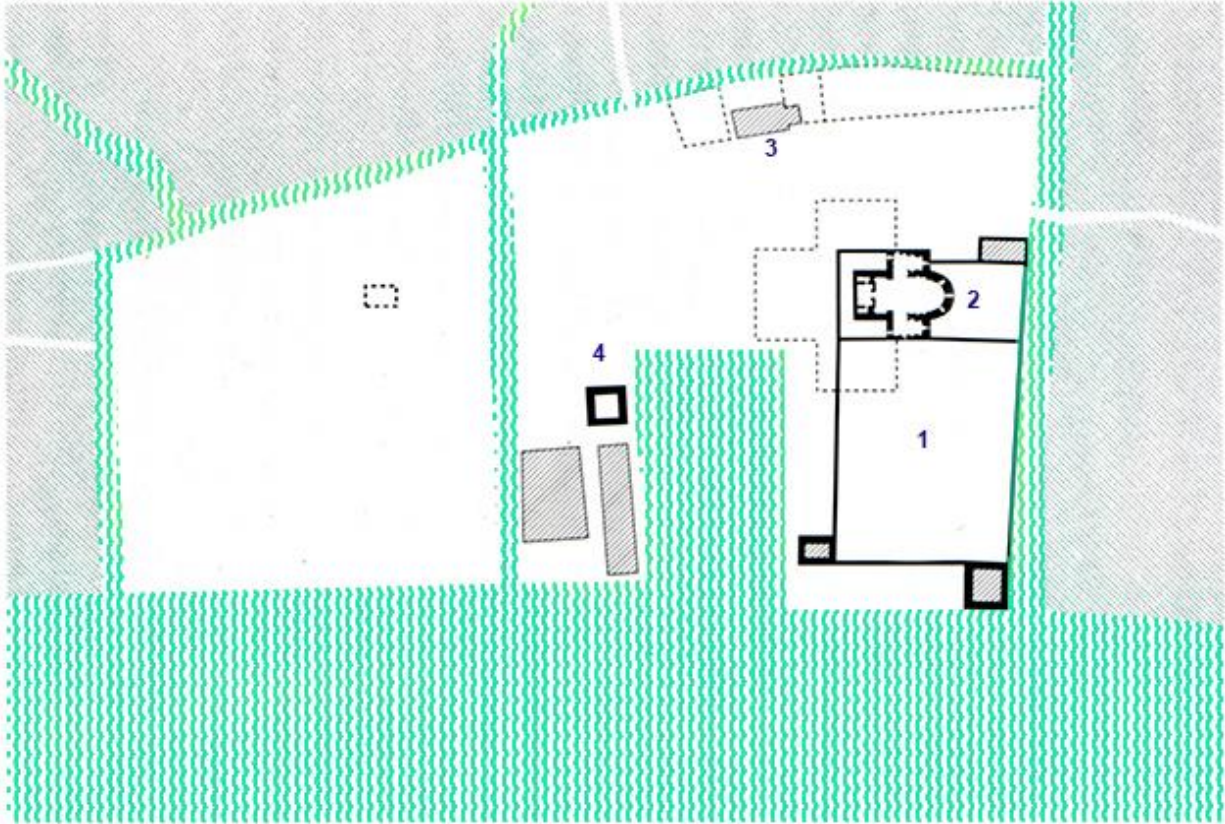
⁶⁰ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 20

⁶¹ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 73

⁶² Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 73, 74

⁶³ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 16

⁶⁴ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 12

Slika 10: Prikaz Trga sv. Marka do početka 9. stoljeća

Usprkos povremenim zabranama uspostavljala je trgovinske veze s muslimanskim svijetom. Grad laguna tako je postajao jedinstvenim posrednikom između Istoka i Zapada. Na Istok su prevozili žito, vino, drvo, sol, a s Istoka donosili svilu, tepihe, začine, drago kamenje i slično. Sve se to odvijalo jadranskim putem, što joj je donosilo veliku korist i grad se počeo bogatiti.⁶⁵

U to vrijeme najznačajnija osoba bio je dužd Pietro II. Orseolo koji je bogatstvom i slavom uzdigao Veneciju iznad svih njezinih susjeda. Bio je istinski utemeljitelj grada i tvorac njegova uspjeha. Njegova zasluga je što je 1000. godine odbio platiti slavenski tribut koji je do tada Venecija plaćala za slobodnu trgovinu i time je doprinio jačanju Mletačke prevlasti na Jadranu.⁶⁶

⁶⁵ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 18

⁶⁶ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 21

4.3. Grad od 11. do 16. stoljeća

Jedanaesto stoljeće donosi bogatstvo, raskoš i moć Venecije. Prevlasti koju je Mletačka Republika uspostavila na Jadranu i širenju njene pomorske moći prijetila je opasnost od Normana. Zbog toga ona prihvaća savez s grčkim carem Aleksijem Komnenom. U okršaju pred Dračem uništiti su normanske eskadre i tom pobjedom osigurala je slobodan izlaz iz Jadranskog mora. Uz to grčki car je, povlasticama koje im je podijelio 1082. godine, širom otvorio vrata Istoka te je taj dan bio početak mletačke svjetske trgovine.⁶⁷

Prvo utočište Mlečana bio je otok *Malamocco*, koji se nalazio ispred *Lida*, koji je kasnije potonuo u poplavama 1102. godine. Zatim su se stanovnici preselili u *Torcello* i konačno na brojne otoke koji tvore današnju Veneciju. Tijekom stoljeća ovi su otoci bili povezani s 400 lučnih mostova koji još uvijek onemogućuju kretanje gradom bilo kojim vozilom na kotačima. Kuće, palače i crkve izgrađene su na bezbrojnim stupovima zabijenim u blato. Da bi se grad opskrbio drvetom i da bi se poduprli svi gradski kanali, posječene su brojne šume u sjevernoj Italiji.⁶⁸

Uz veliki broj tih malih nenaseljenih otočića, tu su i *Lido*, koje je sada odmaralište i stambeno predgrađe; *San Michele*, groblje; *San Lazzaro*, samostan; *San Francesco*, tzv. otok vjenčanja; *San Clemente*, bolnica; *Vignole*, tržnica; *Murano*, poznat po puhačima stakla; *Burano*, otok ribara i čipkarica; i otok *Torcello*, gdje su živjeli Mlečani prije nego što ih je istjerala malarija i prije nego su osnovali današnji grad. Na *Torcellu* se još uvijek može pronaći nekoliko vrlo starih građevina.⁶⁹ Sve do kraja 18. stoljeća nije bilo puno mostova jer su se Mlečani kretali uglavnom brodovima. Na rubovima Venecije rezidencije su se gradile oko izvornih otoka. Otoci, odvojeni mnogim kanalima, svi sadrže crkvu i trg s kanalom koji se nalazi bar na jednoj strani trga. Kad je Venecija bila dio Bizantskog carstva, bizantski stil gradnje bio je prepoznatljiv na pročeljima rezidencija kao i dijelu ulica. To se vidjelo u nepravilno postavljenim prozorima, minimalnoj upotrebi lukova kao i nedostatku pješačkih staza uz kanale. Prijevoz ljudi, robe i svega ostalog odvijao se brodom.⁷⁰

⁶⁷ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 25

⁶⁸ Mehling, Marianne, *Venice and the Veneto*, 1988., str. 13

⁶⁹ Mehling, Marianne, *Venice and the Veneto*, 1988., str. 13

⁷⁰ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 34

Najvažniji prostorno-planski element Venecije je već spomenuti Veliki kanal koji grad dijeli na dva dijela: istočni i zapadni dio. Osim ove geografske odvojenosti, ovi dijelovi čine cjelinu, što je uzrokovano homogenom arhitekturom i kulturom.⁷¹

Osim velikih otoka koji čine veći dio grada, tu su još otoci kao na primjer *La Giudecca* na jugu, *Murano* i grčko pravoslavno groblje na sjeveru, *Isola la Certosa* i *Vignole* na istoku i *Lido* na jugu, na kojem se nalazi venecijanska zračna luka. Većine tih otoka još nije bilo 1100. godine što vidimo iz dolje prikazanih slika. Djelomično su nastali sedimentacijom prirodnog klizišta, ali i ljudskim djelovanjem u formiranju delte.⁷²

Crvena - Sekundarno prostorno planiranje;
Crna - Primarno prostorno planiranje

Slika 11: Venecija – oko 1100. godine

⁷¹ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezair, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 18

⁷² Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezair, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 18

Slika 12: Venecija – oko 1500. godine

Na ovim prikazima vidimo grad oko 1100. godine i zatim grad četiri stoljeća kasnije. Očito je vidljiv prostorni rast sa svih strana. To je posljedica porasta broja stanovnika koji su isušivanjem dijelova koji su bili pod vodom i njihovim nasipanjem stvarali nove otoke.⁷³

Rani podaci procjenjuju da je grad 1200. godine imao oko 80000, dok već u sljedećem stoljeću bilježi porast na 120000 stanovnika.⁷⁴

Zbog toga prostorno planiranje grada Venecije postalo je sve potrebnije. Da bi se svi ljudi smjestili u lagunu gradili su se novi dijelovi grada na velikom broju drvenih stupova koji čine temelj grada i njegovih građevina. Ova metoda također je primjenjivana i u kasnijim stoljećima, a to najbolje vidimo iz prethodnog prikaza usporedbe mape grada u razmaku od 400 godina, gdje uočavamo novonastalo područje (*La Giudecca*) na jugu grada.⁷⁵

⁷³ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 16

⁷⁴ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 32

⁷⁵ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 18

Kao posljedica ove promjene nastao je novi prostorno-planski element. Formira ga put vode između glavnog grada i novog dijela. Takvo prostorno planiranje i vizualno odvajanje nastali su najviše pod utjecajem topografije.⁷⁶

Kako je već rečeno, cijela Venecija je ispresijecana malim kanalima, a oni zajedno s Velikom kanalom čine važan dio infrastrukture grada. Stvaranjem nove zemlje došlo je i do stvaranja novih kanala između tih novonaseljenih područja. Stoga u Veneciji veliku važnost ima vodeni prijevoz. Ako uzmemo 1100. godinu kao polazište, između različitih otoka nalazili su se veliki kanali. Ovi prirodni plovni putovi činili su **tercijarni** oblik prometa i bili su polu-javni međuprostor između manjih otoka. Radi svoje veličine nisu bili dostupni za sav promet. Spajali su se na određenim točkama i tvorili, može se nazvati, četvrtaste površine vode, što bi se moglo protumačiti kao da su čvorovi jedne velike mreže.⁷⁷

Sekundarni oblik prijevoza također se sastoji od kanala, ali su ti kanali veći, življi i njima se mogu kretati veći čamci. Ovi kanali se probijaju kroz skupine otoka i povezuju unutarnju rijeku (kanal) s vanjskom lagunom.⁷⁸

Primarni oblik prijevoza odvijao se kroz Veliki kanal, koji dijeli grad na dva dijela, i na taj način je pružio gradu priliku da se trgovina infiltrira u cijeli grad. Zahvaljujući tom širokom plovnom putu Venecija je jako dobro povezana. Može se također spomenuti široki i duboki kanal na jugu, *Canale della Giudecca*, koji je formirao put do Sredozemnog mora.⁷⁹

Okruženje vodom utjecalo je na to da se gradilo na svim dostupnim mjestima, a dijelovi delti gdje još ima vode korišteni su kao infrastruktura. Čamci su služili ne samo za ribarenje već i za prijevoz ljudi i svih vrsta dobara.

⁷⁶ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 18

⁷⁷ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 22

⁷⁸ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 22

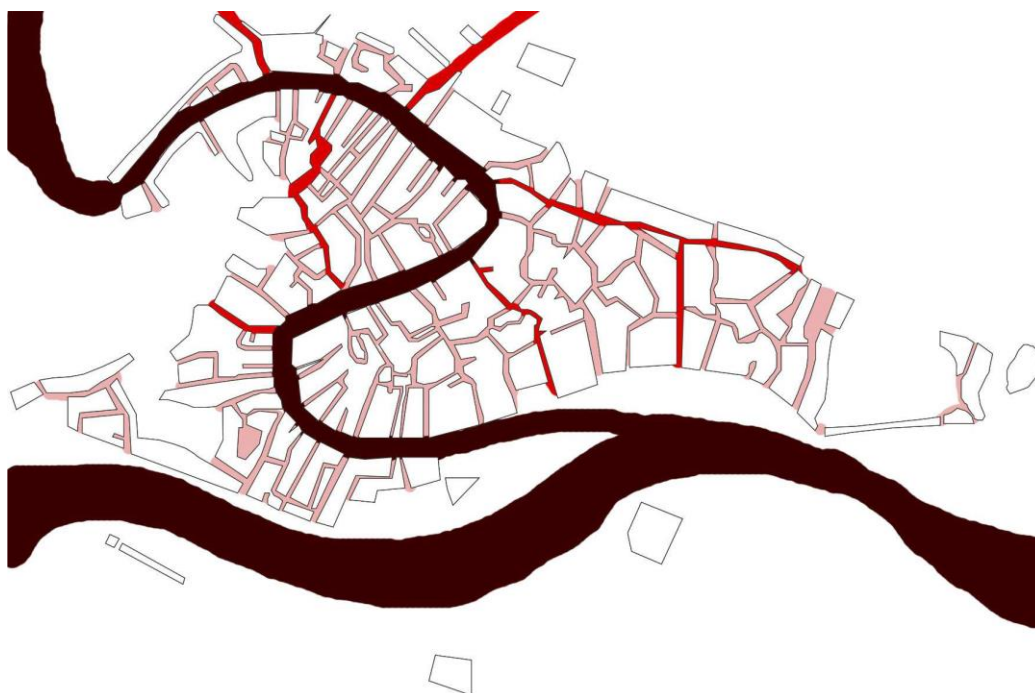
⁷⁹ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 22

Slika 13: Gondola

Pošto je Venecija imala prirodne vodene putove koji su se protezali po cijelom gradu to je pridonijelo aktivnosti, prosperitetu, trgovini i aktivnosti grada. Analizirajući ih oko 1500. godine, vodeni putovi su u odnosu na oko 1100. godinu postali manji. Građevni blokovi i otoci prošireni su na umjetan način. Širenjem grada u cjelini nastale su nove kanalske ulice. Ipak između otoka koji nisu bili dostupni za sve brodove, egzistirao je, prethodno spomenuti, terciarni oblik prijevoza. Vidno je smanjen broj kanala. Primarna infrastruktura ostala je ista, samo se promijenila u obliku i veličini.⁸⁰

⁸⁰ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 22

Roza – tercijarno prostorno planiranje;
Crvena - Sekundarno prostorno planiranje;
Crna - Primarno prostorno planiranje

Slika 14: Prikaz kanala u Veneciji oko 1100. godine

Slika 15: Prikaz smanjenja broja kanala oko 1500. godine

Već u 12. stoljeću Venecija je pružala karakterističnu sliku onoga što će postati u sljedećim stoljećima. To su bili: materijalno bogatstvo, moć i dominacija.

Početkom stoljeća, dužd Ordelafo Falier otvorio je brodogradilište, Arsenal, koje je kasnije proširivano. U njemu su građeni različiti brodovi uz primjenu naprednih znanja i inovacija. Bile su to ratne lađe, dugačke i brze galije, krstarice opremljene moćnim ratnim spravama i trgovački brodovi.⁸¹ Cijelo stoljeće Venecija je nastojala učvrstiti stečenu premoć na Jadranu da bi posebno profitirala i obogatila se u križarskih ratovima.⁸²

Veliko brodogradilište, prvo takve vrste u Europi, bilo je žila kucavica mletačkog pomorskog imperija. Ono je bilo sjedište vojne i trgovačke moći Venecije, tj. materijalni razlog njezine afirmacije u svijetu.⁸³ Riječ „arsenale“ dolazi od arapske riječi „darsina'a“ što znači „središte proizvodnje“, što je zaista i bio. U ono doba bio je poput grada unutar grada, s vlastitim radionicama, skladištima, tvornicama, ljevaonicama i dokovima. Bio je okružen zidovima i puškarnicama.⁸⁴ Zapravo, ovdje se nalaze tornjevi i jedine zidine Venecije, budući da su srušene one koje su u početku branile područje gdje se nalazi crkva sv. Marka.⁸⁵

Ovdje je vidljivo križanje elemenata romaničke i bizantske arhitekture gdje su zidovi teški i masivni, a prozori veoma uski.⁸⁶

⁸¹ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 23, 24

⁸² Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 23, 25

⁸³ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 78

⁸⁴ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 119

⁸⁵ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 78

⁸⁶ Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., str. 36

Slika 16: Venecijanski Arsenal, gravura Joana Blaeua iz 1724. godine

Položaj Arsenala s pravom je periferan i dobro je zaštićen s obzirom na lagunu i more. Činjenica da se nalazi na rubu grada omogućila mu je sva kasnija širenja. Njegov položaj utvrđen je 1104. godine, a na početku je bio samo dio velikog trga koji je zatvarao pristanište. Naknadna proširenja koja su trajala od ranih 1300-ih do 1800-ih koja su udeseterostručila njegovo proširenje, učinila su Arsenal visoko uspješnom proizvodnom strukturom, koja uključuje sve faze izgradnje, naoružanja i opremanja bogate trgovačke i vojne flote.

U sklopu Arsenala su se nalazila: skladišta, navozi, bazeni i dokovi, reprezentativne zgrade, jedrilice, tvornica čavala i užadi, peći i skladišta hrane, oružarnica i vesla, skladišta za barut, sidra i tako dalje.⁸⁷

Iznimno velika ulazna vrata i ogroman prostor jedini su dokaz njegove nekadašnje važnosti. Ulaz u obliku slavoluka sagradio je 1460. godine Antonio Gambello i često se spominje kao prva renesansna gradnja u Veneciji.⁸⁸

⁸⁷ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 79

⁸⁸ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 119

Slika 17: Pogled na ulaz u Arsenal, Canaletto, 1732. godina

Značaj Arsenala je u tome što je imao neposredni utjecaj za razvoj susjednih urbanih sredina koje su svojim komplementarnim djelatnostima i svojom arhitekturom snažno obilježile ovaj dio grada. To su kuće za *arsenalotte* (zaposlenike arsenala), građene od sredine 14. stoljeća, gusto zbijene uokolo također i kuće u kojima su razni obrtnici i zanatlije živjeli, a služile su im i za obavljanje njihovih djelatnosti.⁸⁹ Sagrađene su u nizu duž manjih kanala ili kao pojedinačne kuće na dva kata, a ponekad kao i malo složenije arhitektonski kvalitetnije građevine na zajedničkim prostorima.⁹⁰ Danas je ovaj dio grada pod vojnom upravom i najvećim dijelom zatvoren za javnost. Neki dijelovi Arsenala, poput *Corderije*, stare tvornica užadi, danas se koriste kao izvedbeni prostori ili izložbeni centri, uglavnom za *Biennale*. Tu se također nalazi i istraživački konzorcij za razvoj pomorskih i obalnih tehnologija.⁹¹

⁸⁹ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 78

⁹⁰ Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, 1978., str. 73

⁹¹ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 119

Slika 18: Ulazna vrata Arsenala

Snažno središte razvilo se oko Duždeve palače već nakon izgradnje prve crkve sv. Marka. Sve veći broj plemića gradio je tu svoje palače da bi bio što bliže središtu vlasti i najvažnijoj gradskoj crkvi. Protekom vremena i palača i crkva iznova su izgrađene, ali veće i bogatije od prethodnih.⁹² Sredinom 11. stoljeća staroj bazilici koju su podigli Orseoli bila je potrebna potpuna obnova stoga je srušena i na istom mjestu je sagrađena treća **crkva sv. Marka**, svečano posvećena 8. listopada 1094. godine.⁹³

Tijekom tisuću godina, otkad je izgrađena, ukrašavana je dodacima u mnogim stilovima, ali je njena osnovna sličnost s crkvama bizantskog istoka nedvojbeno. Poput najpoznatije takve crkve, Svete Sofije u Carigradu, i Sv. Marko ima zidove od opeke, čak i od krhotina, prekrivenih finijim materijalom.⁹⁴

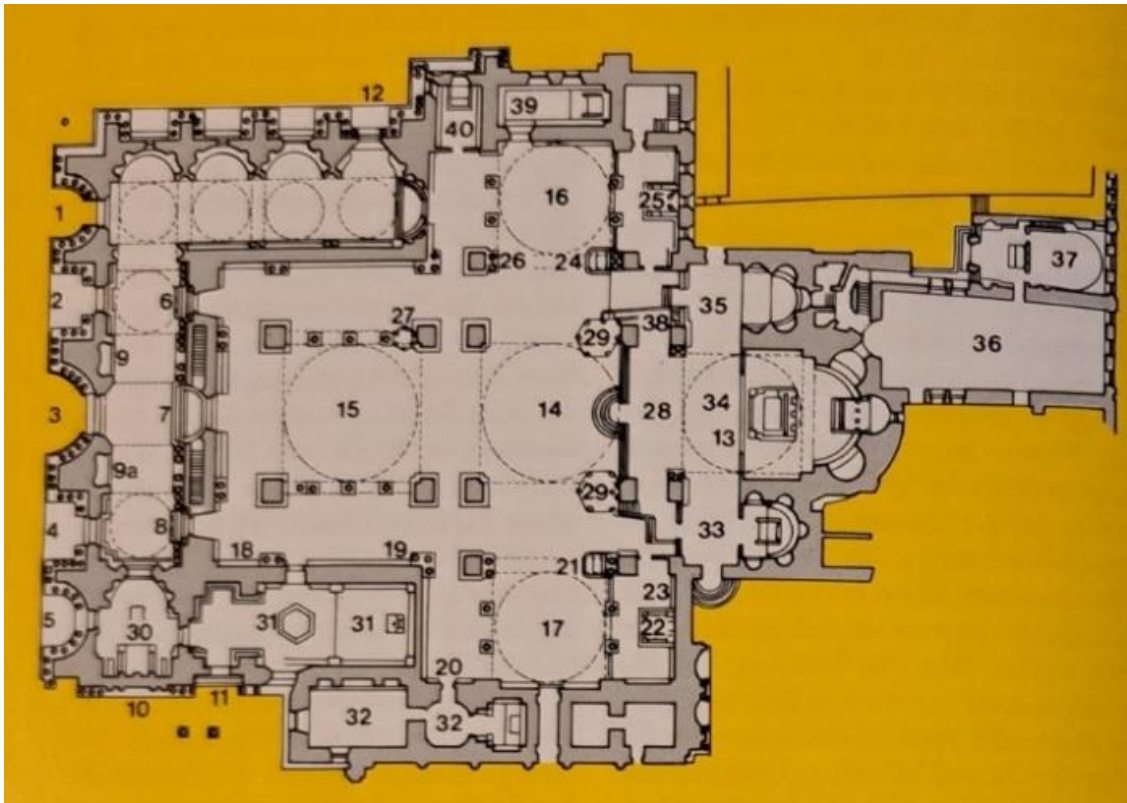
Sredinom 12. stoljeća proširenje Trga svetog Marka istaknulo je ljepotu bazilike. Iznad velikog portala postavljeni su Lizipovi brončani konji, plijen s bizantskog hipodroma.⁹⁵

⁹² Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 26

⁹³ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 76

⁹⁴ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 229

⁹⁵ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 77

Slika 19: Tlocrt bazilike sv. Marka

Poput Svete Sofije i bazilika ima oblik grčkog križa koji su Mlečani donekle preinačili kako bi zgradu prilagodili za javno obavljanje obreda. Dodali su apsidu na jednom kraju i vestibul na drugome. Struktura građevine bila je posve obična iznutra i izvana. U kontrastu sa zidovima od opeka, još nepokrivenih mramorom i mozaicima, uz visok oltar stajala je zlatna pala sa stotinama dragulja i prekrivena vjerskim prizorima i slikama u tehnici emajla.⁹⁶

Može se zaključiti da su velike građevinske linije bazilike bile definitivno utvrđene, ali je fasada od cigle bila još uvijek skromna. Nadsvođuju je niske kupole i rasvjetljuju mali prozori.⁹⁷ Mnogi od njenih pet stotina stupova jesu kamenje izvađeno u komadu u kamenolomima Istoka, a nadvisuju ih kapiteli isklesani u zapletene pletere ili cvjetne urese. U unutrašnjosti dominira zlatna boja koja podsjeća na čar i misterij Istoka.⁹⁸

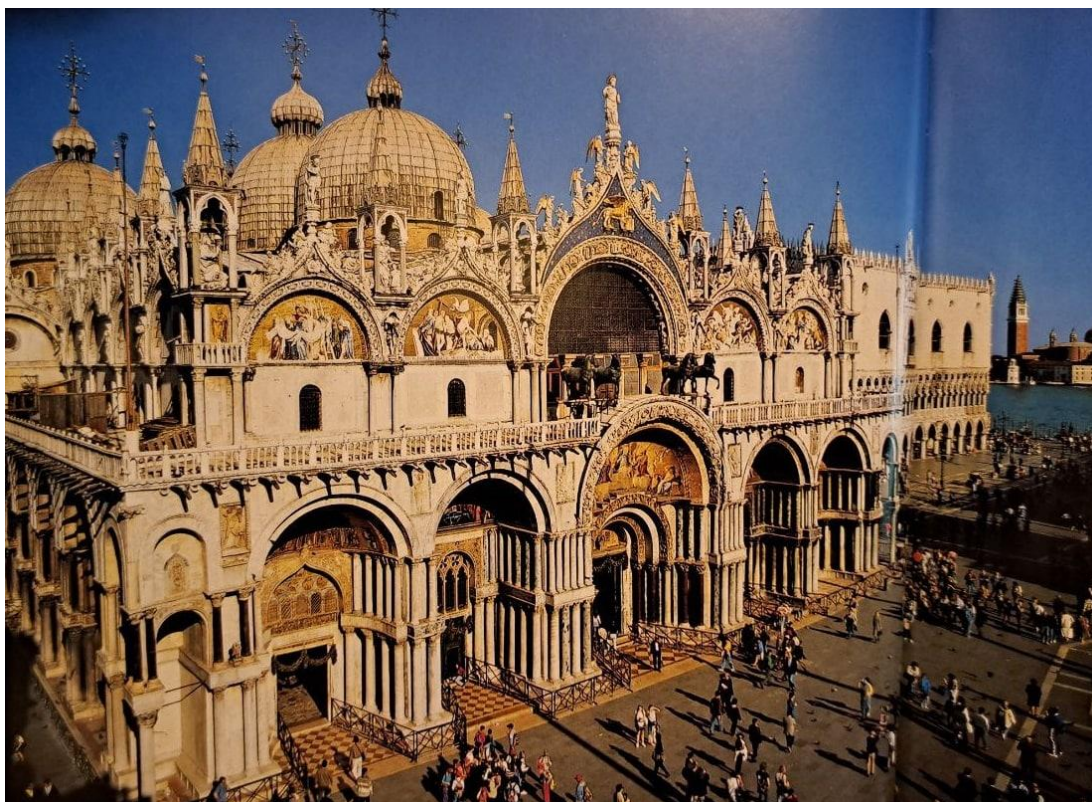
⁹⁶ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 230

⁹⁷ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 77

⁹⁸ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 229

Slika 20: Bazilika sv. Marka do početka 13. stoljeća - tlocrtni presjek kupola - drvena struktura

Slika 21: Pogled na baziliku sv. Marka

Trg sv. Marka je na zapadnoj strani obrubljiavao kanal *Rio Batario*, preko kojeg se uzdizala crkva *San Geminiano* i vrtovi samostana sv. Zaharija. Na prilazu bazilici stajala je stara crkva sv. Teodora. Godine 1156. *Rio Batario* je zatrpan, a crkva *San Geminiano* je nestala 1172. godine. Prošireni trg popločen je i okružen zgradama, a dovršavala se i izgradnja zvonika podignutog nasuprot bazilici.⁹⁹

Tako su nastale *Piazza* i *Piazzetta* koje su u mnogim prigodama bile središta raznih svečanosti.¹⁰⁰

Slika 22: Trg sv. Marka

⁹⁹ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 77

¹⁰⁰ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 27

Osim bazilike sv. Marka i Duždeve palače na Trgu se nalazi i *Torre dell Orologio* – renesansni toranj sa satom na gornjoj terasi koji ima dva brončana Maura koja odbijaju sate. Za Bogojavljenja i Uzašašća satni mehanizam prikazuje povorku trojice kraljeva predvođenim anđelom. Legenda govori da su majstori oslijepljeni kako više ne bi načinili takvo remek-djelo.¹⁰¹

Slika 23: *Torre dell Orologio*

¹⁰¹ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 16

Na *Piazz* se nalazi i **Zvonik**, visok 98,5 metara. Prvi toranj, dovršen 1173. godine, podignut je kao svjetionik za pomoć pomorcima u laguni. U srednjem vijeku je služio kao mjesto mučenja u čijim su kavezima zatvarani prekršitelji zakona, a u nekim slučajevima i ostavljeni da umru.¹⁰²

Slika 24: Zvonik

¹⁰² Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 76

Na *Piazzetti*, od 12. stoljeća, uzdizala su se dva stupa dopremljena s Istoka, na koje su kasnije postavljeni krilati lav i kip sv. Teodora. Označavali su ulaz u Veneciju kada se gradu moglo prići samo s mora.¹⁰³

Slika 25: Stupovi na *Piazzetti*

Bacino San Marco, najprometnije središte unutrašnje venecijanske luke, nalazio se na drugom kraju *Piazzette*. Uz popločano pristanište (*Molo*) pred Duždevom palačom sidrili su se veliki brodovi kao i nasuprot Duždeve palače gdje su prekrcavali svoj teret na teglenice. Svojedobno su brodovi u *Bacino San Marco* obavljali popravke brodova te utovar i istovar balasta, no to je zabranjeno 1303. godine, kako bi *Bacino* ostao slobodan za protok prometa.¹⁰⁴

¹⁰³ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 82

¹⁰⁴ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 27

Veliki kanal je od samih početaka bio glavna gradska prometnica koja je vodila od mora kroz grad, a slijedila je tok starog riječnog korita.¹⁰⁵ Proteže se od zapada između starih palača do crkve *Santa Maria della Salute* i stare Carinarnice.¹⁰⁶ Dug je 4 km, širok 30 do 70 metara i prosječno dubok 4,5 metara pa time zaslužuje svoj naziv *Grande* (Veliki).¹⁰⁷

Na njegovim obalama su se nalazila brodogradilišta, kamenoklesarski i drugi obrti. Postojala je prijetnja da se otpadnim materijalima tih obrta zakrči kanal, što bi omelo protok prometa između *San Marca* i *Rialta*. Zbog toga se ti obrti i radnje premještaju u druge dijelove čime se omogućilo da Kanalom Grande prolaze brodovi veće tonaže.¹⁰⁸

Slika 26: Veliki kanal

¹⁰⁵ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 57

¹⁰⁶ Mumford, Lewis, *Grad u historiji*, 1968., str. 208

¹⁰⁷ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 20

¹⁰⁸ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 27

Promet Kanalom je bio najgušći kod drvenog mosta kod **Rialta**. U početku je na tom mjestu stajao jednostavan pontonski most podignut u drugoj polovici 12. stoljeća, oslanjao se na brodove i zvao se *Ponte della Moneta*, jer se nalazio u blizini kovnice novca.¹⁰⁹

Slika 27: Stari most *Rialto*, građen u drvu i s mobilnom šetnicom u sredini koja omogućava prolaz jedrilicama

¹⁰⁹ Contarello, Luisa, *100 itinerari italiani, scelti e illustrati da Selezione dal Readers's Digest*, 1980, str. 142

Pontonski most je 1250. godine zamijenjen drvenim mostom s otvorom u sredini.¹¹⁰ Dvije rampe bile su povezane pokretnom šipkom koja se mogla podići i time je bio omogućen prolaz čamaca.¹¹¹ Srušio se 1444. godine pod teretom gomile koja je došla svjedočiti prolasku vojvode od Ferrare.¹¹² Pored njega su se sretale teglenice iz unutrašnjosti s barkama iz smjera mora. U praznom prostoru podno mosta bila je mjesna tržnica na kojoj su Mlečani kupovali hranu. Na tom istom mjestu počeli su se susretati veletrgovci pristigli sa svih strana.¹¹³

Današnji most je peti ili šesti po redu koji je izgrađen krajem 16. stoljeća i za razliku od prethodnih je kameni most, izrađen od istarskog kamena. Djelo je Antonia da Ponte koji je pobijedio na natječaju 1588. godine, jedini koji je predložio most s jednim lukom. U natječaju je sudjelovao Michelangelo i drugi veliki umjetnici toga doba.¹¹⁴ Sve do 19. stoljeća bio je jedina veza između dvije obale Velikog kanala.¹¹⁵ Impozantan, s jednim velikim kamenim lukom i dva niza dućana koji ga prate cijelom dužinom, most Rialto iz šesnaestog stoljeća najstariji je od četiri mosta koji prelaze Veliki kanal.¹¹⁶ Dug je 48 metara, a visina mu je 7,5 metara što je omogućavalo prolaz galija ispod mosta. Centralni prolaz okružuju dva reda trgovina, a vanjski pješački prijelaz je ukrašen balustradama.¹¹⁷ Novi most svečano je otvoren tri godine kasnije i bit će jedini most preko Velikog kanala puna tri stoljeća. Ako se pažljivo pogleda sjeverna strana mogu se vidjeti - baš kao i na stupovima središnjeg trga Sv. Marka - kipovi Svetog Teodora i Svetog Marka, odnosno prvog sveca zaštitnika Venecije i njegovog nasljednika.¹¹⁸

Iza ovog masivnog mosta i njegove 24 trgovine otvara se mala četvrt San Polo, središte trgovačkog svijeta Venecije, prošarana obrtničkim trgovinama i tipičnim tavernama, takozvanim *bàcari*. Od 11. stoljeća, odnosno otkako je glavni grad Republike prebačen iz *Malamocca* u ova područja u srcu lagune, tržnica *Rialto* bila je točka dolaska robe koja se prevozila s obližnjih otoka, iz zaleđa i iz posjeda *Stato da Mar*.¹¹⁹

¹¹⁰ Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, 2021., str. 76

¹¹¹ http://www.culturaitalia.it/opencms/en/contenuti/percorsi/The_bridges_of_Venice_their_history_and_restoration/Ponte_di_Rialto.html?language=en&tematica=Tipologia&selected=1, 17.12.2022.

¹¹² Contarello, Luisa, *100 itinerari italiani, scelti e illustrati da Selezione dal Readers's Digest*, 1980, str. 142

¹¹³ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 27

¹¹⁴ Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., str. 14

¹¹⁵ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 100

¹¹⁶ Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, 2021., str. 76

¹¹⁷ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 100

¹¹⁸ Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, 2021., str. 76

¹¹⁹ Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, 2021., str. 76

Slika 28: Most *Rialto* danas

U ovom periodu **palače** kao i crkve isprva su bile građene u bizantskom stilu. Imale su oble lukove i arkade koje su bile otvorene ne samo u gornjim katovima već i u prizemlju. Po tome su se razlikovale od palača u ostalim gradovima gdje su u većini slučajeva palače bile građene kao utvrde.¹²⁰ Venecijanski patriciji nisu osjećali potrebu sklanjati se u tvrđave jer u gradu nije bilo građanskih nemira.¹²¹

Tipičan nacrt palača obuhvaćao je pročelje ukrašeno središnjom *loggiom* i balkonima koji gledaju na kanal. Na oba kata, katu uz more i drugom katu, središnja soba vodila je do ograđenog dvorišta u kome se uz jednu stranu nalazilo stubište. U dvorištu su se nalazili bunari za vodu. Kat uz more je služio za pohranu brodova, držanja zaliha i robe.¹²²

¹²⁰ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 232

¹²¹ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 82

¹²² Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 232

Slika 29: *Ca' Farsetti* (lijevo) i *Ca' Loredan* (desno)

Istaknula bih palače **Ca' Loredan** i **Ca' Farsetti** sagrađene oko 1200. godine koje pokazuju mletački bizantski stil arhitekture.¹²³ To je ovim palačama vidljivo u prizemlju i prvom katu. Prizemlje (*Ca' Farsetti*) bilo je jednostavnije i funkcionalnije dok je eksterijer bogato raščlanjen centralnim ulazom s pet venecijansko-bizantskih lukova koje nose četiri korintska stupa. Bočno se nalaze bifore. Prvi kat je sličnog, ali zgusnutijeg rasporeda, iznad ulaza se nalazi *loggia* sa sedam lukova i sa svake strane po jedna trifora.¹²⁴

U gradnji venecijanskih palača dolazi do uvođenja novih, gotičkih, elemenata s tim da su se još uvijek preuzimali bizantski arhitektonski oblici. Taj novonastali venecijansko-bizantski stil se vidi u umjetnosti grada sve do posljednjih desetljeća 15. stoljeća, ali i kasnije.

Prvi elementi gotike u Veneciji pojavili su se već u 13. stoljeću, a gotika se zadržala i nakon dolaska klasične arhitekture. U izgradnji izražena je znatna individualnost koje je rezultat

¹²³ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 64

¹²⁴ Latini, Monica, *Ca' Farsetti e Ca' Loredan, itinerario nelle storiche sedi istituzionali del Comune di Venezia*, 2015.

nekolicine faktora kao što su: smještaj na otoku, razvoj trgovine i njen direktan utjecaj na samu arhitekturu.¹²⁵

U prvoj polovici stoljeća za dominikance je izgrađena **crkva svetih Ivana i Pavla**, a za franjevce *Santa Maria Gloriosa dei Frari*. Obje su izgrađene od cigle s kamenim rubnicima, u strožem gotičkom stilu nego u privatnih građevina. Dovršene su tek tijekom 14. stoljeća i obje pružaju najbolji primjer izvornog izraza koji je gotička umjetnost dosegla dolaskom u grad na lagunama.¹²⁶

Remek-djelo mletačke gotike je **Duždeva palača**. Nakon što je uništena u požaru 976. godine obnovili su je Orseoli. Iza njenih širokih zidova i s bokova zaštićenih ogromnim kulama nalazila se bogata unutrašnjost.¹²⁷ Krajem 12. stoljeća dužd Sebastiano Ziani građevinu je proširio i uljepšao. Kao i ostale građevine tog doba bila je građena je u bizantskom stilu.¹²⁸

Arkade koje se nižu duž cijelog pročelja, jedna iznad druge, obilježje su zadržano iz starije mletačke arhitekture palača.

Tijekom 14. i 15. stoljeća, nakon niza transformacija, dobiva današnji izgled. Godine 1340. preuređeno je krilo palače koje je gledalo na lagunu u suvremenom gotičkom stilu s jakim istočnjačkim primjesama. Južno pročelje je bilo dovršeno do 1365. godine. Na njega je kasnije dodan balkon kojim je naglašena središnja os pročelja, djelo braće Masegna. Tek između 1423. i 1442. godine sagrađeno je glavno pročelje prema *Piazzeti* u istom gotičkom stilu.¹²⁹

Kipari Giovanni Bon i njegov sin Bartolomeo isklesali su monumentalni kasnogotički, ikonografski bogat, ulaz u palaču – *Porta della Carta* – koji s *Piazzete* kroz nadsvođeni prolaz vodi do centralnog dvorišta.¹³⁰ U kiparskim radovima na ovim vratima sudjelovao je i naš kipar i graditelj Juraj Dalmatinac.¹³¹

¹²⁵ Ruskin, John, *The nature of gothic*; iz djela *The Stomes of Venice, Vol. II.* (1851. – 53.)

¹²⁶ Diehl, Charles; *Mletačka republika*, 2006., str. 23, 83

¹²⁷ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 79

¹²⁸ Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, 2006., str. 79

¹²⁹ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 79

¹³⁰ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 80

¹³¹ Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., str. 31

Slika 30: Duždeva palača

Pročelja glavnih vrata i vrata na obalnoj strani gotovo su ista: 36 stupova u prizemlju, 71 stup s gotičkim lukovima u prvom katu, 7 gotičkih prozora u drugom katu.

Palača je podijeljena na tri krila smještena oko središnjeg *cortillea*. Dijelovi su morali biti obnavljani zbog nekoliko požara pa je stoga malo ostalo od originalnog gotičkog interijera. Istočno, rezidencijalno, krilo je primjer kombinacije heksafore renesanse na gornjim katovima, s gotičkim lukom na prvom katu.¹³²

Živopisno krunište na gornjem rubu zgrade ovjenčava ovu originalnu konstrukciju koja je na dva reda stupova trijema i lođe postavila visoke zidove, elegantne prozore ukrašene tornjićima i skulpturama, koji svojom vedrinom uljepšavaju monotona pročelja. Na kapitelima stupovlja okrenutog laguni vješti kipari predstavili su mnoštvo antičkih, svjetovnih tema te simbola prosperiteta i uspjeha. Na mnogim stupovima pročelja vidi se Noino pijanstvo i Adam i Eva, kojima na uglu uz vrata *della Carta* odgovara kompozicija Solomonova suda. Visoki prozor prema

132

<http://www.architectur.com/LibraryDrawingsAndPhotographs/PalladioAndTheVeneto/VenetianArchitecture/VenetianGothic/DogesPalace/DogesPalace1.aspx>, 7.12.2022.

Piazzetti natkriljuje još jedna figura pravde, a na vratima *della Carta* prikazan je raskošno odjeven dužd Francesco Foscari kako kleči ispred krilatog lava, simbola mletačke sile.¹³³

Nakon požara 1483. godine Antonio Rizzo izgradio je pročelje jedne strane velikog dvorišta i tada palača dobiva vanjski izgled kakav ima danas.¹³⁴

Duždeva palača, koja je imala i javnu i stambenu funkciju, postala je uzor privatnim renesansnim palačama.¹³⁵

Tokom vremena kako je Venecija rasla prolazila je kroz određene faze transformacija koje su donijele određene promjene kako u urbanom tako i arhitektonskom pogledu. To se najviše manifestiralo pojavom renesanse koja je imala veliki utjecaj na arhitekturu grada.

Petnaesto stoljeće je samo nastavilo blještavilo gradnje iz 14. stoljeća u gotičkom stilu. Odavao se dojam raskoši, blagostanja i veličanstvenosti.

Trg sv. Marka, bazilika, Duždeva palača, otmjene građevine, luksuzni dućani i ugostiteljske radnje ističu se svojom ljepotom.¹³⁶ Na Trgu sv. Marka, oko 1496. godine izgradila se satna kula s Maurima koji otkucavaju sate.

Kula je vjerojatno sagrađena prema projektu Maura Codussia, a sat se sastoji od emajliranog i pozlaćenog brojčanika koji pokazuje sate, mjesečeve mijene i kretanje sunca u Zodijaku.¹³⁷

U ovom periodu Republika je posvećivala veliku pažnju stanju u gradu. Uredbom je osigurano da u uskim ili nesigurnim ulicama noću budu upaljene svjetiljke na državni trošak. Donošene su mjere za produbljenje ili zatrpavanje kanala, izvođeni su radovi da se grad opskrbi pitkom vodom, zabranjeno je odlaganje smeća po ulicama, kao i udaljavanje nehigijenskih obrta od nastanjenih dijelova grada.

Također je bilo zabranjeno bacati otpatke u kanale i katranom mazati kolce. Sve to su nadgledali redarstveni službenici. Isto tako, vlada je osiguravala opskrbu grada time što su se prikupljale velike količine žita i mahunarki u javnim skladištima, a službeno je bila utvrđena i prodajna cijena prehrambenih proizvoda. Izvoz žita i stočne hrane bio je strogo zabranjen, a proizvodnja i prodaja kruha uređeni su detaljnim pravilima.

¹³³ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 80

¹³⁴ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 80

¹³⁵ Kaminski, Marion; *Venice: Art and Architecture*, 2013., str.105

¹³⁶ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 84

¹³⁷ Danilo Reato; *I luoghi e la storia Venezia*, 2007, str. 65

Povrh svega toga nastojalo se sačuvati povlašteni položaj koji je Veneciji pružala laguna i osigurati trajnu zaštitu voda. Zato su nastojali skrenuti od laguna ušća rijeka nanosi kojih bi je mogli zatrpiti, učvrstiti *lida* kao i branu prema moru i ne dopustiti da se *porti* koji su se otvarali prema jadranskoj pučini zatrpaju pijeskom.

Venecija je na taj način sačuvala svoj izvorni karakter i ostala ne samo jedinstven grad na svijetu, već jedan od najbogatijih i najljepših gradova u 15. stoljeću.¹³⁸

Dokument iz 1423. godine koji detaljno prikazuje statističke podatke o snazi Republike i sliku njezina gospodarskog blagostanja je govor dužda Tommasa Moceniga. Venecija je tada imala 190000 stanovnika, od kojih je 3000 bilo zaposleno u proizvodnji svile, 16000 u proizvodnji vune, 17000 u Arsenalu, a pomorska flota imala je 25000 mornara.¹³⁹

Unutarnja mletačka vlast, pametan mehanizam njezina uređenja, čvrsto usmjerenje njezine politike i spretnost njezine diplomacije važni su razlozi mletačke moći i uspijeha.

Bogatstvo koje je neprestano raslo od prihoda pomorske trgovine utjecalo je da bogate gradske obitelji na kanalima grade potpuno slobodne i otvorene kuće i to s jednim ciljem, da izlože to svoje ogromno bogatstvo.

Na taj način su doprinosili gradskom sjaju i uveličavali slavu Republike. Godine 1367. bilo je već više od dvije stotine patricijskih palača. Do kraja 15. stoljeća taj broj palača uz Veliku kanal se povećao da su od njega stvorile „najljepšu ulicu na svijetu“.¹⁴⁰

U ovom periodu palače je krasio bogati dekorativni stil i ukrašene fasade koje su polikromirane, pozlaćene i raščlanjene arhitektonskim oblicima, modelirane lukovima, grbovima obitelji, vijencima i kvadrifolijama. Za građevine koje su pripadale plemstvu karakterističan je dupli ogee luk. Prozori fasade uokvireni su pravokutnim poljima s nazupčanim rubovima.¹⁴¹ Na rešetkasto pročelje u razini vode nastavljaju se nisko i visoko stubište čime se omogućava pristanište brodova i njihov ulazak u samu palaču, do trgovina ili radionica u prizemlju.¹⁴² Reprezentativni ulazni portal sa strane kanala vodio je izravno do ulazne dvorane koja se protezala duž cijele građevine čineći sve prostorije pristupačnima. Na mjestu gdje se nalazio salon, fasada je imala gušće postavljene prozore, pa se tako moglo i prepoznati na kojem katu se nalazio *piano nobile*.¹⁴³

¹³⁸ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 85, 86

¹³⁹ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 52

¹⁴⁰ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 82

¹⁴¹ Kaminski, Marion; *Venice: Art and Architecture*, 2013., str. 105-112.

¹⁴² Janson, Horst W.; Janson, Anthony F., *Povijest umjetnosti; dopunjeno izdanje*, 2005., str. 343

¹⁴³ Kaminski, Marion; *Venice: Art and Architecture*, 2013., str. 106

Među prvim palačama sagrađenim s bizantsko-venecijanskim obilježjima je *Fondaco dei Turchi*. Izgrađena je u 13. stoljeću za vrijeme Giacoma Palmiera iz Pesare i bila je u to vrijeme najveća palača na Kanalu Grande. Bila je tip trgovačke kuće koja prevladava u kulturi Mediterana i ima dualnu upotrebu; rezidencijalnu i komercijalnu.¹⁴⁴ Sastoji se od širokog dvokatnog trijema i bogato dekorirane fasade s umetcima mramora. Ovdje je jako dobro vidljiv prijenos tipologije rimskih vila na konstrukciju palače.¹⁴⁵

Slika 31: *Fondaco dei Turchi* 1853-1858, malo prije restauracije. Fotografija: Carlo Naya

¹⁴⁴ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 105

¹⁴⁵ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 105

Slika 32: *Fondaco dei Turchi* danas

Najpoznatija srednjovjekovna palača u Veneciji zasigurno je Zlatna palača (*Ca' d Oro*), djelo radionice Bon koja je radila i na mlađem gotičkom krilu Duždeve palače. Ona je najveličanstveniji primjer cvjetne gotike romansko bizantskog stila. Kipar Matteo Raverti, član radionice Milanske katedrale, sudjelovao je pri oblikovanju arhitektonske dekoracije palače. On je dao i kiparske radove na pročeljima bazilike Sv. Marka.¹⁴⁶

Rešetkasto pročelje palače ukazuje na istočni utjecaj dok većina dekorativnih elemenata potječe od sjevernoeuropske kasne gotike.¹⁴⁷ Iza gotičkih kamenih ukrasa nalazi se stupovima ispunjeno dvorište s pločnikom od raznobojnih tesera.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Germ, Tine, *Evropska umetnost poznega srednjega veka 1: Gotska arhitektura in kiparstvo*, 2011., str. 137

¹⁴⁷ Germ, Tine, *Evropska umetnost poznega srednjega veka 1: Gotska arhitektura in kiparstvo*, 2011., str. 138

¹⁴⁸ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 95

Slika 33: *Ca' d Oro*

Palača je bila poznata ne samo po bogatstvu i profinjenosti klesarstva, već i po činjenici da je izvorno polikromirana obilnim količinama ultramarina i zlata.¹⁴⁹ Premda su izvorni cinober, zlatno i lapis lazuli s pročelja odavno izbljedjeli još uvijek zapanjuje njena gotička profinjenost s mramornim ukrasima i lođama.¹⁵⁰ Iako relativno malena, zasjenila je sve ostale građevine svojim višebojnim kamenjem i zamršenošću kamenih ukrasa, kao i pozlatom po kojoj je dobila ime.¹⁵¹ Nasuprot *Ca' d Oro* za dužda Francesca Foscari, otac i sin Giovanni i Bartolomeo Bon izgradili su monumentalnu **palaču Foscari**. Ona je vrhunski primjer kasnogotičke arhitekture na strateškom zavoju Kanala Grande. Ima niz prozora s okomitim stupovima okrenutim prema kanalu iznad kojih se nalazi friz od istarskog kamena.¹⁵²

¹⁴⁹ Kaminski, Marion, *Venice: Art and Architecture*, 2013., str. 104-106

¹⁵⁰ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 42

¹⁵¹ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 234

¹⁵² Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 42

To je ujedno i najveća gotička palača četverokatne elevacije s uzdignutim prizemljem zbog plime, a izgledom je podsjećala na Duždevu palaču koja joj je bila uzor. Prvi i drugi kat su potpuno identični. Središte krasi velika gotička polifora (niz od 8 prozora) s malim balkonom i po dvije monofore sa strana. Trijem prizemlja je zatvoreniji; na prvom katu se nalazi neprekinuti arkadni niz, a na drugom široki reljefni pojas bijelog vapnenca. Središnji dio fasade je naglašen dekoracijom.¹⁵³

Na prvom katu je smješten veliki salon, a bočno su po dvije male prostorije. U *Ca' Foscari piano nobile* podignut je na drugi kat, što se može vidjeti prema frizu s izvorno pozlaćenim razigranim *puttima* na fasadi koji nose grbove.

Vanjsko stubište se uzdizalo kroz puna dva kata uspinjući se s objiju strana velebnog dvorišta. Stubište je moralo biti pristupačno s vode kao i sa zemlje i po mogućnosti vidljivo zbog njegove ceremonijalne uloge. Osvjetljenost dvorišta stubište je činilo poput teatralne pozornice uokvirene portalom *calle* ili tunelskom tamom *androne*.¹⁵⁴

Slika 34: Palača *Foscari*

¹⁵³ Germ, Tine, *Evropska umetnost poznega srednjega veka 1: Gotska arhitektura in kiparstvo*, 2011., str. 138

¹⁵⁴ Kaminski, Marion, *Venice: Art and Architecture*, 2013., str. 105

Većina palača je izgrađena tijekom razdoblja od 500 godina, a neke od njih su najljepši primjeri arhitekture Mletačke Republike. Svaka od njih nosi ime neke ugledne obitelji iz prošlosti pa bi se moglo reći da služi i kao povijesni popis staroga mletačkog plemstva.¹⁵⁵

Santa Maria Gloriosa dei Frari je velika, jednostavna gotička crkva koja dominira istočnim dijelom četvrti *San Polo*. Poznata je kao *Frari* (skraćena od *Frati Minori* cro. mala braća). Prvu crkvu sagradili su franjevci između 1250. i 1338. koja je kasnije zamijenjena većom građevinom, a završena je sredinom 15. stoljeća.¹⁵⁶

Ne samo da je najveća crkva u gradu i ima najveći zvonik (80 metara) među venecijanskim crkvama poslije bazilike sv. Marka, već je jedna od najvećih gotičkih crkava u Italiji. Unutrašnjost crkve je dojmljiva zbog svoje veličine i kvalitete umjetničkih dijela u njoj.

Nakon propasti republike, samostan i dvorište crkve, zamršeni poput labirinta, postali su Državni arhiv.

Ima dva klaustra, jedan u stilu Sansovina, a drugi je Palladijevo djelo. Oko 300 prostorija i približno 70 km polica ispunjeni su neprocjenjivim zapisima o povijesti Venecije koji datiraju čak iz 9. stoljeća.¹⁵⁷

Slika 35: *Santa Maria Gloriosa dei Frari*

¹⁵⁵ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 57

¹⁵⁶ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 102

¹⁵⁷ Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, 2012., str. 27

Santi Giovanni e Paolo natječe se s crkvom *Frari* za status najveće gotičke crkve. Sagradili su je krajem 13. i početkom 14. stoljeća dominikanci, a uočljiva je zbog svojih iznimnih dimenzija i arhitektonske strogosti.

Portal ukrašen bizantinskim reljefom jedno je od najranijih renesansnih arhitektonskih obilježja u Veneciji. Rezbarije trijema pripisuju se Barolomeu Bonu. Mramorni stupovi uzeti su s bivše crkve na otoku *Torcellu*.

Prostrana unutrašnjost ima križni svod koji pridržavaju stropne grede, a podupire deset stupova od blokova istarskog kamena.

Poznata je kao Panteon Venecije jer su u njoj spomenici čak 25 duždeva. Tu se nalaze mnoga umjetnička djela što su ih izradile obitelji Lombardi i ostali vodeći kipari toga razdoblja.¹⁵⁸

Na malom Trgu sv. Ivana i Pavla do same crkve je najvažniji spomenik u gradu, veliki brončani konjanički spomenik venecijanskom vojnom zapovjedniku Bartolomeu Colleoni. Visok je oko 4 metra i djelo je umjetnika Andree del Verrocchija, prvog Leonardovog učitelja.

Slika 36: *Santi Giovanni e Paolo*

¹⁵⁸ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 116

5. VENECIJA U NOVOM VIJEKU

5.1. Grad u 16. stoljeću

Venecija nije imala čvrstu vezu s obalom sve do 1846. godine, a upravo to je grad učinilo toliko neosvojivim da u srednjem vijeku nije uopće trebao biti utvrđen. Za svoje bogatstvo i moć može biti zahvalna pomorstvu i trgovini. Tek je, polako i postupno, počela stagnirati kada je otkrivena Amerika 1492. godine i kada je Vasco da Gama otkrio pomorski put do Indije 1498. godine, tj. kada su postale moguće sve udaljenije i bolje trgovačke veze i kada su se drugi gradovi udružili protiv trgovačke dominacije Venecije.¹⁵⁹

Slika 37: Karta Venecije iz 16. st., iz *Civitates Orbis Terrarum* Geografa Georga Brauna, gravura

¹⁵⁹ Mehling, Marianne, *Venice and the Veneto*, 1988., str. 13

Do 16. stoljeća Venecija je imala monopol u trgovini Sredozemljem i kolonizirala cijelu sjeveroistočnu Italiju, od Jadrana do Alpa. Održavanje moći i kontrole velikog carstva je značilo stalno ratovanje.¹⁶⁰ Tako su se godine 1508. papa Julije II., kraljevi Francuske i Španjolske, kao i sveti rimski car Maksimilijan odlučili udružiti kako bi zaustavili njeno širenje. Osnovani su Cambrajsku ligu, a njihove udružene vojske opustošile su gradove u Venetu, uključujući i one koji su, poput Vicenze, u početku stali na stranu Lige. Usprkos tome što je uspješno zaustavljeno njeno teritorijalno širenje Venecija je nastavila dominirati istočnim Sredozemljem još dvjesto godina.¹⁶¹ Međutim, još ozbiljniju prijetnju predstavljali su Turci. Otomansko Carstvo, nastalo 1522. godine, izguralo je Veneciju iz istočnog Sredozemlja i zauzelo Cipar. Godine 1571. Venecija je predvodila združene snage kršćanskog svijeta u krvavoj pobjedi nad Turcima, ta bitka je poznata kao bitka kod Lepanta.¹⁶²

Usprkos svim bitkama za morsku i trgovačku prevlast u drugim krajevima Venecija se nije prestala širiti kao grad, a tome je doprinio i porast broja stanovnika.

Tih godina renesansa je snažno utjecala na arhitekturu širenja grada. Nisu se mijenjale samo fasade građevina već se u velikoj mjeri promijenilo i prostorno planiranje, pejzaž i gustoća naseljenih dijelova. Grad se u tom razdoblju dosta proširio, ali je u isto vrijeme postajao zbijeniji jer se povećavala gustoća zgrada i broj stanovnika.¹⁶³

Pojavila se potreba za pješačkim stazama pa se suženjem izvornih kanala stvarao prostor za nogostupe. Način na koji se to obavljalo može se ovako opisati: izvorni rubovi kanala postavljeni su neposredno ispod pročelja rezidencija, da to ne bude nova zidana obala kanala koji se sužava. U kanalima bi se izgradili novi zidani gatovi kako bi se napravio razmak između nogostupa i kanala. Prostor između stare i nove rive bi se isušio pumpama. Taj proces proširenja grada se neprestano odvijao pa su se u tlu ispod Venecije mogli naći mnogi stari zidani gatovi.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 44

¹⁶¹ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 37

¹⁶² Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 44

¹⁶³ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 20

¹⁶⁴ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 34

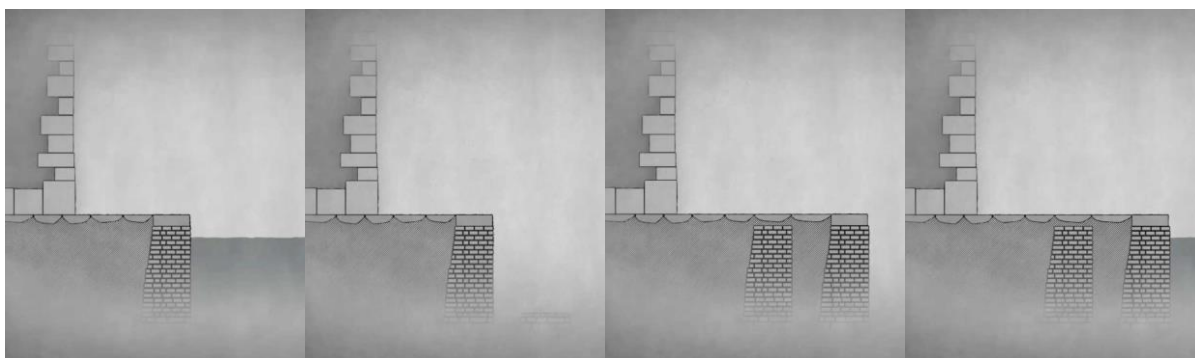

Slika 38: Venecija oko 1100. godine

Slika 39: Venecija oko 1500. godine

Grad je morao pronaći način kako se nositi s prenaseljenošću središta grada, a i rješavanja higijenskih uvjeta je postalo neophodno. Za rješavanje tih problema postojalo je nekoliko opcija. Prvo je bilo proširenje na vanjski grad. Tijekom vremena su zbog nanosa mulja u laguni nastali sprudovi. U kombinaciji s umjetnim isušivanjem iz lagune nastao je novi otok na kome je bila moguća izgradnja novih zgrada. Drugo je bilo proširenje u središtu grada stvaranjem „nove“ zemlje od kanala. To je zahtijevalo određene tehničke i inženjerske poduhvate. Prikazi ispod najboje ilustriraju metodu odvodnje unutarnjih voda.¹⁶⁵

Slika 40: Stvaranje „nove“ zemlje odvodnjom unutarnjih voda

U ovom razdoblju nastavilo se s gradnjom i uljepšavanjem grada. Trg sv. Marka je proširivan, pročelja starih građevina su preuređivana, nove građevine su bile elegantnije, veličanstvenije, ukrašavane mramorom, a sa svih prostora se micalo sve ono što je narušavalo ljepotu grada i dojam njegova uspjeha i bogatstva.¹⁶⁶

Orijentalni utjecaj očitovao se, osim ostalog, u upotrebi renesansnog stila u arhitekturi. U Firenci, gdje je taj novi stil nastao, tražio se red i omjeri u nacrtu zgrade kao cjeline. Venecija je preuzela pojedinosti toga novog stila, kao npr. klasične stupove, oble lukove i zabate, ali njih su više zanimale boje i slikovita raznolikost nego sustavni sklad strukture same građevine.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 20

¹⁶⁶ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 192

¹⁶⁷ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 249

Slika 41: Jacopo de Barbari, *La Veduta di Venezia* (Trg sv. Marka u doba renesanse)

Kuće su često građene od pješčenjaka, a ne od tradicionalne venecijanske opeke.¹⁶⁸ Glavne funkcije su bile stambene i trgovačke. Građene su oko središnjeg dvorišta, imale tri kata, a u prizemlju su bili dućani ili skladišta s vratima prema ulici.

Rustikalno ukrašeno prizemlje i grubo tesani zidovi naglašavali su njihovu snagu i sigurnost. Prvi kat je bio rezerviran za obitelj i imao je visoke stropove i velike prozore koji su omogućavali prodor svjetla i zraka. Kat pod krovom bio je mnogo niži i služio za posluhu.¹⁶⁹

Budući da je srednjovjekovni grad bio u velikoj mjeri sagrađen u drvu dolazilo je do čestih požara pa je to bio uzrok nove ili ponovne gradnje. Zato su postupno zamjenjivani drveni mostovi i blatne uličice kamenim mostovima i popločanim prolazima i trgovima.¹⁷⁰

Gradile su se velebne palače, crkve, obnavljali su se stari i gradili novi mostovi. Grad se svakog dana obnavljao i sve više postajao grad mramora i vode. Nestaju konji kao prijevozno sredstvo, a njih sve više zamjenjuju gondole. Njihova upotreba se širi velikom brzinom, a neprestano je rasla i njihova raskoš.

Krajem ovog stoljeća u Veneciji je bilo više od deset tisuća gondola, neke čak s pozlaćenim pramcima. Smatrajući da ta pretjerana raskoš nije umjesna, Senat je 1584. godine novom uredbom zabranio uporabu prebogato ukrašenih gondola. Usprkos tome, gondole su sačuvale svoju otmjenost i dale originalan izgled.¹⁷¹

¹⁶⁸ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 23

¹⁶⁹ Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, 1998., str. 35

¹⁷⁰ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 466

¹⁷¹ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 137

Slika 42: Jacopo de Barbari, *La Veduta di Venezia*, 1514. godina

Najpoznatiji arhitekti razdoblja razvijene renesanse, Bramante i Michelangelo, djelovali su u Rimu gdje se i danas mogu pronaći izvanredna umjetnička djela ovog razdoblja. Iako je Venecija bila usko povezana s rimskim umjetničkim krugovima, taj stil nije bilo tako lako prenijeti bez ikakvih promjena u grad na laguni.¹⁷²

Najznačajnija osoba koja se uspjela prilagoditi Mletačkim prilikama bio je Jacopo Tatti, zvan Sansovino, koji je, nakon što je Rim bio opljačkan, stigao u Veneciju s izvrsnom reputacijom zbog arhitektonskog i kiparskog djelovanja u Rimu. Najpoznatiji je po svojim radovima na Trgu svetog Marka. Njegov prvi zadatak je bila obnova crkve sv. Marka kojoj je nakon nekoliko potresa i požara prijetila opasnost od urušavanja. Sansovino je izgradio potpornje koji će držati svodove, a kupole je povezo gredama od teškog željeza koje su ih spasile od rušenja. Također je sudjelovao i na ukrašavanju unutrašnjosti.¹⁷³

Njegova najpoznatija građevina je knjižnica, koja se nalazi na kraju najbližem *Campanileu*, ali toliko udaljenu od njega da omogući nesmetan pogled s *Piazze* preko puta *Piazzette*. Kako navodi

¹⁷² Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 467

¹⁷³ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 468

Friedrich Chapin Lane, ona je likovno uravnotežila taj trg, unatoč kontrastu između gotičkog stila palače i posve renesansnog stila knjižnice. Obilje i profinjenost njezinih ukrasa ipak je pokazalo da je Sansovino zapravo više bio kipar nego arhitekt.¹⁷⁴

Značajno je da je odvojio visoki *Campanile* od zgrade koja je do tada graničila s njegovom osnovicom i na taj način pridonio sadašnjim vizualnim odnosima zgrada kao skupina oko *Piazza* i *Piazzette*. Nasuprot crkve sv. Marka i Duždeve palače sagradio je malu *Loggettu* za susrete plemića na putu za Palaču. Također, iza knjižnice, nasuprot obale, izgradio je Kovnicu novca koju je odlikovala čvrsta konstrukcija. Prvotno planirana samo dva kata, ali ubrzo je dodan i treći. Kovnica novca i knjižnica danas zajedno udomljuju nacionalnu knjižnicu *Marcianu*.¹⁷⁵

Poplave koje su se znale događati stvarale su gradu mnogo problema. Tijekom snažnih oluja Jadran, tjeran vjetrom, prijetio je da će „progutati“ zaštitne rubove, *lida*. U početku se to pokušalo zaustaviti zabranom paljenja šumaraka na *lidima* i neodgovornim ukrcavanjem pijeska s obala. Neke su obale utvrđene koljem i kamenim zidovima.

Na *lidima* prema jugu, u *Pellestrini* i *Sottomarini*, 1686. i 1691. godine, more je odnijelo tu zaštitu. Tek 1783. godine, svega nekoliko godina prije pada Republike, dovršeni su masivni zidovi zvani *Murazzi*, izgrađeni od golemih blokova istarskoga kamena. Odolijevali su moru sve dok ih nije slomila oluja u studenome 1966. godine.¹⁷⁶

Druga, jednako opasna prijetnja bilo je stvaranje podvodnih sprudova u tri luke – *San Nicolò*, *Malamocco* i *Chioggia*. Kako navodi Chapin Lane, Frederic, oseke bi ispuštale velike količine mulja kad bi u Jadranu izgubile zamah, a oluje bi izglubile pijesak s obala *lida* i *pomicale* preplavljene sprudove preko „usta“ luke.¹⁷⁷

Do šesnaestog stoljeća ušće *Lida San Nicolò* smatralo se lukom Venecije. Veliki kanal i kanal koji je od njega vodio kroz *Bacino* do *San Nicolò*a zabrinjavajuće su se punili muljem. Zbog toga, 1525. godine veliki brodovi upotrebljavali su ulaz *Malamocco*.¹⁷⁸

Sve do kraja devetnaestog stoljeća *Malamocco* je bio jedina venecijanska luka kroz koju su mogli ulaziti veliki brodovi. Napravljeni su kanali iz ulaza *Malamocco* o *Bacina San Marco* i do Arsenala.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 469

¹⁷⁵ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 469

¹⁷⁶ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 480

¹⁷⁷ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 480

¹⁷⁸ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 480

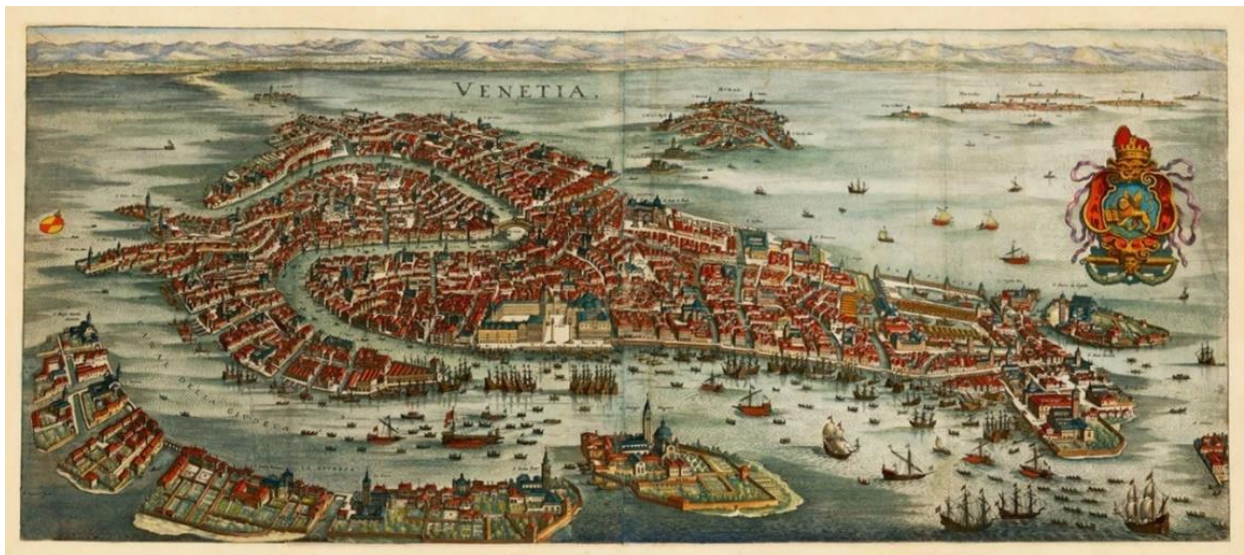
¹⁷⁹ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 481

5.2. Grad u 17. stoljeću

Sedamnaesto stoljeće Veneciji donosi velike nevolje. To je razdoblje neprestanog i iscrpljujućeg ratovanja. Od svog kolonijalnog imperija uspjela je sačuvati samo Kretu i nekoliko rijetkih otoka u Egejskom moru. Osmanlijska opasnost joj je stalno prijetila, a gusarski napadi su joj zadavali velike probleme. Sredinom 17. stoljeća ti napadi će pokrenuti dvadesetpetogodišnji rat između Venecije i Turske. Nakon rata Kreta je za Mlečane bila nepovratno izgubljena, a Venecija je bila iscrpljena i gotovo uništena.¹⁸⁰

Usljed nazatka trgovine, mnogo velikaških obitelji je osiromašilo. Oni koji su se bogatili sve više su željeli sudjelovati u vlasti tako da dolazi do neprijateljstva između njih i onih koji su bili siromašniji od njih i nisu se dali skloniti s pozicija vlasti. Sve to je najavljivalo da Venecija proživljava posljednje dane.¹⁸¹

Ipak su se pored dosada izgrađenih palača gradile nove, koje svojom raskoši nisu zaostajale za njima. Tako palača *Pesaro* potječe iz 1679. godine; a palača *Rezzonico*, Longhenino remek-djelo je iz 1680. godine.¹⁸²

Slika 43: Venecija 1635. godine

¹⁸⁰ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 162

¹⁸¹ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 173

¹⁸² Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 176

5.3. Grad u 18. stoljeću

Venecija 18. stoljeća još uvijek privlačna, puna ljepote i šarma, postajala je grad gdje se ludo zabavlja. To je grad gdje je potraga za zadovoljstvima postala gotovo osnovno životno pravilo. Više nije bila mjesto za nekadašnje plemenite i ozbiljne interese. Svatko je težio samo zabavi, paradiranju i pokazivanju svog bogatstva, pa makar zbog toga potrošio cijeli svoj imetak i upao u dugove. Vlada se ponašala kao i pojedinci: veselo, ali sigurno, vodila je državu u propast.

U 18. stoljeću Venecija više nije bila najveća sila na Sredozemlju. Tada postaje sinonimom za dekadenciju jer je venecijansko plemstvo rasipalo svoje bogatstvo na raskošne zabave i kockarnice.¹⁸³

Ipak i ovo stoljeće donosi jednako veličanstvene građevine od onih izgrađenih u srednjem vijeku i renesansi kao što su i one izgrađene u srednjem vijeku. Primjer je palača *Labia* sagrađena između 1720. i 1750. godine.¹⁸⁴ Ipak, kraj Mletačke Republike se dogodio kada je Napoleon 1797. godine opsjeo Veneciju i zahtijevao abdikaciju dužda Ludovica Manina.

Tom prilikom nezadovoljna masa građana je iskoristila trenutak, izašla na ulice, provalila u Duždevu palaču i uništila mnogo vrijednih djela. Veliko vijeće te godine po Napoleonovoj zapovijedi ukida mletački Ustav, a nekoliko mjeseci kasnije Venecija je prepuštena Austriji čije postrojbe ubrzo ulaze u grad. Republika sv. Marka ostala je tek uspomena.¹⁸⁵

Sljedeće godine Napoleon prepušta grad i njezine teritorije svojim austrijskim saveznicima u zamjenu za Lombardiju. Austrijska autoritativna vladavina otjerala je mnoge ljude iz Veneta i potakla ih na pridruživanje prethodnici revolucionarnog pokreta *Risorgimento*. Pokret je predvodio Daniele Manin, a zalagao se za stvaranje slobode i ujedinjenje Italije, koje se tek dogodilo 1870. godine, četiri godine nakon što je Venecija oslobođena od austrijske vlasti.¹⁸⁶

¹⁸³ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 173

¹⁸⁴ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 176

¹⁸⁵ Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, 2006., str. 182

¹⁸⁶ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 46

6. VENECIJA U SUVREMENOM DOBU

6.1. Grad od 19. stoljeću

Za vrijeme vladavine Napoleona, početkom 19. stoljeća, izgrađeno je puno zelenih parkova. Osim brojnih stabala posađenih po ulicama otoka i gradnje drvenih mostova preko kanala, stvorio je parkove po uzoru na *Versailles*. Danas je park *Savorgnan* jedini preostali park na ovom otočju. Samo se još ponegdje u prostorima između kuća naziru ostaci nekadašnjeg zelenila.¹⁸⁷

U tom razdoblju obnovljena je crkva *San Geminiano*, a arkada slična onoj na *Procuratie Nuove* protegnula se oko zapadnoga kraja. Iza njih su izgrađeni svečani ulaz i plesna dvorana za palaču bonapartističkoga kralja Italije (danas ulaz u *Civico Museo Correr*). Spremišta žita koja su se nalazila na južnoj strani *Procuratie Nuove* su uklonjena kako bi se ondje napravio kraljevski vrt s pogledom na *Bacino San Marco*. Još i danas nosi ime *Giardinetto Reale*.¹⁸⁸

Slika 44: Tipični su parkovi na južnom otoku, oko 1800. godine

¹⁸⁷ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 24

¹⁸⁸ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 469

Uspoređujući ovaj prikaz s prethodno spomenutim zemljovidom oko 1500. godine (na 28. str.), osim što se može vidjeti da se grad i dalje širi u svim smjerovima u isto vrijeme je postajao zbijeniji jer se povećavala gustoća zgrada i stanovnika. Za razdoblje početka 19. stoljeća karakteristično je zelenilo koje zauzima veliki dio na južnom otoku *La Giudecca*. Napoleon ga stvara kako bi ostavio dojam da i gusto naseljeni grad poput Venecije još uvijek njeguje svoje zelene površine.¹⁸⁹

Slika 45: Transformacija oko 1800. godine

Iz ove slike je vidljivo da se topologija grada znatno promijenila u odnosu na prije 300 godina. Podvodne rijeke koje okružuju i povezuju Veneciju s kopnom Italije uglavnom su zasute. To se dogodilo vjerojatno zbog velikih aktivnosti i prirodnog klizišta u delti lagune.¹⁹⁰

¹⁸⁹ *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 20

¹⁹⁰ *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 16

Promjene koje su se dogodile u infrastrukturi slična je situaciji oko 1500. godine. Osim što se ponovno proširio, u gradu plovni putovi postaju sve više suženi, a neki vodotoci su čak nestali zbog potrebe za dodatnim prostorom.

Napoleon je želio promijeniti stil koji je nastao tijekom renesanse. Balustrade i mnogi lukovi dodani su na rezidencije i izgrađene su ogromne zgrade. Drveni mostovi preko kanala su građeni s većim rasponom. To je bilo potrebno radi povećanog broja ulica, rušenjem zgrada, isušivanjem kanala ili dodavanjem novih nogostupa. Iz tih razloga mostovi se nisu mogli izgraditi u ravnoj liniji pa su izgrađeni dijagonalno.¹⁹¹

U Napoleonovo vrijeme, *Malamocco*, jedan od ulaza u lagunu, također je pokazivao znakove začepljenja pa je Napoleon naredio da ga se zaštiti gatovima. Izgrađeni su dosta kasnije, između 1838. i 1857. godine. To su bili kameni lukobrani koji su svaki s jedne strane stršili daleko u more i time stvorili relativno uzak kanal da bi ga naleti plime mogli duboko podrovati.¹⁹²

Nakon pripojenja Venecije Italiji 1866. godine i njenog povezivanja željeznicom s unutrašnjošću, započelo se s jaružanjem, kako bi se za teretne brodove stvorile pogodnosti istovara. Od 1890. godine brodovi koji su ulazili kroz *Malamocco* počeli su odlaziti u novu luku *Stazione marittima*. U staru luku, *Bacino San Marco*, odlazili su samo putnički brodovi.¹⁹³ Sve je to utjecalo na to da se grad i dalje širi i razvija. Tome je također pridonijelo otvaranje Sueskog kanala 1869. godine koje joj je osiguralo daljnji napredak; sagrađena je nova luka za preookeanske brodove i Venecija je postala lukom za ukrcaj službenicima iz kolonija i bogatim Europljanima koji su putovali na Istok. Na taj način Venecija je 1881. godine postala druga po veličini luka u Italiji (nakon Genove).¹⁹⁴

Luka *San Nicolò*, koju se obično naziva *Lido*, ponovno je između 1882. i 1892. godine otvorena jaružanjem i izgradnjom dvaju gatova. Tako je ulaz *Malamocco* izgubio na značenju jer su se svi veliki brodovi kretali mimo Lida, kroz *Bacino San Marco* i kanal *Grande della Giudecca* do *Stazione marittima*.¹⁹⁵

Venecija je zbog novonastale veze s kopnom (željeznica i cesta) postala mobilnija, što je dodatno doprinijelo stvaranju novih, pozitivnih mogućnosti za trgovinu i turizam. Ta infrastruktura se sada

¹⁹¹ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 34

¹⁹² Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 481

¹⁹³ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 481

¹⁹⁴ Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, 2005., str. 48

¹⁹⁵ Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, 2007., str. 481

smatra primarnom infrastrukturom, a ono što je nekada bila primarna (*Canal della Giudecca* i Veliki kanal) sada je izgubila vodeću funkciju: prijevoz robe i vojske.¹⁹⁶

Zbog modernizacije i povećanja cirkulacije ljudi, grad se morao nositi s proširenjima kako bi zadovoljio njegove potrebe i zahtjeve. Dva najčešća primjera su željeznička pruga i parking otok u sjeverozapadnom dijelu grada. Isto tako, luka se proširila kako bi mogla primiti veće brodove i kruzere. Osim toga, zatrpani su neki kanali između otoka kako bi se stvorilo više javnog prostora.¹⁹⁷

6.2. Grad u 20. stoljeću

Glavna promjena u 20. stoljeću bila je zgradnja *Ponte della Libertà*. Ovaj most povezuje povijesno središte Venecije s kopnom Italije, a može se prijeći pješice, biciklom, vlakom i automobilom. Otvoren je 1933. godine.¹⁹⁸

Bitno je istaknuti da se do samog centra grada ne može doći automobilom ni vlakom. Spajanjem s kopnom nastao je novi problem, a to je pitanje parkiranja automobila. To se riješilo tako da je 1960. godine stvoren potpuno novi otok *Tronchetto*.

Parking *Island Tronchetto* je posebno dizajniran kao parking-otok. To je u biti jedno od najnovijih proširenja Venecije i jedino mjesto u gradu gdje se mogu parkirati automobili. Stvaranje novog otoka pokazuje važnost mobilnosti kao i to da čak ni grad kao što je Venecija ne može pobjeći problemima s automobilima.¹⁹⁹

Željeznička pruga i autocesta prema kopnu mogu se smatrati najvažnijom lokacijom u ovom periodu jer se time puno toga promijenilo za Veneciju. Za veliki broj turista koji žele vidjeti otoke i kanale Venecije, kretanje brodovima nakon ove transformacije više nije bio jedini način prijevoza.²⁰⁰

¹⁹⁶ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 22

¹⁹⁷ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 20

¹⁹⁸ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 24

¹⁹⁹ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 24

²⁰⁰ Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 24

Na zemljovidima iz 2000. godine, osim svih navedenih promjena, uočava se i širenje grada na istok.

Slika 46: 2000. godina

Slika 47: Povezanost s kopnom utjecala je na važnost vodenih putova, 2000. godina

Značajno za ovo razdoblje je to što su rijeke „pod vodom“ proširene, što je bilo neophodno radi novih aktivnosti ovih voda i novih vrsta prometa. Tamo gdje je voda krajem 19. stoljeća izgubila na važnosti, zbog novih mogućnosti prijevoza, 20. i 21. stoljeće zahtijevalo je duboke vode za trajekte i kruzere radi turizma.²⁰¹

Međutim, iako se vodeni putevi unutar grada sada mogu smatrati tercijarnom infrastrukturom jer služe samo za manji turistički prijevoz i malu trgovinu, ipak opskrbljuju grad robom i proizvodima i stoga se ne smiju podcjenjivati.

6.3. Grad u 21. stoljeću

Veneciju kao grad i njegovo lokalno stanovništvo u novije vrijeme muče mnogi problemi. Osim poplava i porasta vodostaja uz kanale tu je i razvoj masovnog turizma zbog kojeg su mnogi mještani iselili iz centra grada.

Sve učestalije poplave primorale su grad da pronade rješenje kojim će se zaštititi od poplava. Glavni projekt u tom pogledu je sustav *MOSE* o kojem će detaljnije biti riječ u nastavku.

6.3.1. Sustav zaštite Venecije i njezine lagune od poplava

Tijekom 20. stoljeća grad Venecija i cijela laguna postajali su sve izloženiji poplavama zbog slijeganja tla i progresivne erozije kao i zbog tipičnih morfoloških značajki lagune. Njihov kombinirani učinak doveo je do povećanja relativne razine mora koja je trenutno oko 31cm (prosjeak posljednjih 15 godina). Cijeli Trg sv. Marka karakterizira niska nadmorska visina, a najniža točka u gradu nalazi se ispred crkve sv. Marka. Najveća zabilježena poplava dogodila se 4. studenog 1966. godine kada je voda dosegla rekordnu razinu od 194 cm. To je pokazalo veliku ranjivost Venecije i navelo Italiju na donošenje posebnih zakona s ciljem zaštite grada.²⁰²

Godine 1981. dolazi do preliminarnog projekta koji je po prvi put uključivao ideju izgradnje mobilne brane na tri ulaza u kanal. Tek 2003. godine ovo rješenje je došlo do faze provedbe. Velika

²⁰¹ Wijffe, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, 2014., str. 16

²⁰² <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

poplava 2019. godine (druga najviša zabilježena) ubrzala je rješavanje radova koji su se do tada stalno odugovlačili.²⁰³

Opći plan intervencije koji je donešen 1986. godine imao je za cilj obranu grada u slučaju visokog vodostaja, zatim obranu primorja i lagune od morskih oluja te zaštitu okoliša lagune.

Da bi se taj sustav zaštite Venecije i njene lagune mogao izvršiti provele su se tri intervencije:

- sustav mobilnih barijera postavljen na tri prolaza (*Chioggia, Malamocco, Lido*) koji vode u lagunu
- lokalne mjere za obranu urbanih područja od poplava
- zaštita lagunske obale²⁰⁴

Sustav mobilnih barijera, poznat kao **sustav MOSE** (eksperimentalni elektromehanički modul) sastoji se od niza mobilnih brana postavljenih na sve ulaze u lagunu. Zaštitni sustav na *Malamoccu* sastoji se od 19 brana, a na uvali *Chioggi* postavljeno je 18 brana. Zbog svoje širine i prisutnosti dva kanala, prolaz *Lido* ima dvije barijere koje se sastoje od 21, odnosno 20 mobilnih brana.²⁰⁵

U redovnim uvjetima plime i oseke, barijere leže na dnu kanala (kao specijalne komore), bez da utječu na razmjenu vode između mora i lagune. Ako se predviđa plima koja bi prelazila sigurnu razinu vodostaja, komprimirani zrak pumpa se u komore brana izbacujući iz njih vodu, uslijed čega one plutaju, rotiraju se oko svoje osi i tvore barijeru koja se podiže prema površini vode. Tako za visokog vodostaja prolazi ostaju zatvoreni. Kad se barijere napune vodom vrate se u prvobitni položaj unutar komore.²⁰⁶

Projekt *MOSE* je testiran nekoliko puta tijekom jeseni 2020. godine i znakovito je da se Veneciju i Venecijansku lagunu obranilo od jakih plima. Kada vodostaj prijeđe prag od 110 cm tada će doći do aktivacije sustava *MOSE*.²⁰⁷

Uz program mobilnih barijera provode se i **lokalne mjere** obrane od poplava, koje se sastoje uglavnom od povišenja riva i nogostupa na područjima niže nadmorske visine. U područjima u

²⁰³ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²⁰⁴ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²⁰⁵ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²⁰⁶ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²⁰⁷ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

kojima nije moguće podići razinu javnih urbanih površina, postavljaju se manje brane duž urbanih kanala i obrambeni zidovi.²⁰⁸

Pošto je Trg sv. Marka najkritičnije područje na njemu se trenutno provodi samo nekoliko mjera lokalne obrane od poplava, posebno kako bi se zaštitilo ulazni vestibul crkve sv. Marka do razine od otprilike 88 cm.²⁰⁹

Slika 48: Mobilne barijere sustava *MOSE*

Priobalno područje (*Cavallino, Lido, Pellestrina* i *Sottomarina*) nastoje se zaštititi opsežnom **dohranom plaža**, istovremeno uključujući i jačanje drevnih sustava obrane (tzv. *Murazzi*), jačanjem postojećih lukobrana, izgradnjom potopljenih grebena i rekonstrukcijom dina.²¹⁰

Radi izgradnje sustava MOSE došlo je do određenih promjena u sustavu lagune. Zato je donešen plan za obnovu slanih močvara i plimnih zaravni, presađivanje morske trave, stvaranje novih priobalnih staništa i dr. Ovaj plan je proveden djelomično i morat će se dovršiti u narednim godinama.²¹¹

Glavni pozitivan ishod ovog sustava je zaštita Venecije i njezine lagune od poplava koje nastaju uslijed plima i olujnih udara uključujući ekstremne događaje kako u današnjim tako i u budućim uvjetima na moru.²¹²

²⁰⁸ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²⁰⁹ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²¹⁰ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²¹¹ <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

²¹² <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.

6.3.2. Utjecaj turizma u Veneciji

Turizam u Veneciji ima i pozitivne i negativne utjecaje na grad u cjelini. U pozitivne učinke možemo ubrojiti povećanje mogućnosti zapošljavanja lokalnog stanovništva, povećanje gospodarskog rasta čak i na nacionalnoj razini jer se tu nalazi najveća brodograđevna kompanija na svijetu koja gradi velike brodove za kružna putovanja. Uz to dolazi i do poboljšanja lokalne infrastrukture, a novac od turizma koristi se i za zaštitu građevina i skulptura radi kojih, u stvari, turisti i dolaze u Veneciju.

Osim pozitivnih učinaka, Veneciju pritišću i negativni učinci turizma koji su sve izraženiji u novije vrijeme pojavom masovnog turizma. Prekomjerni turizam često nesagledivo i nepovratno troši i uništava lokalne resurse. To povećanje potrošnje resursa dovodi i do povećanja cijena osnovnih roba i usluga, što će negativno utjecati na stanovništvo koje se ne može nositi s tako velikim poskupljenjima. Zbog rasta troškova života i cijena nekretnina, te zamjenom starih djelatnosti turističkim djelatnostima veliki broj stanovnika je bio primoran iseliti se iz grada. Broj stanovnika kojih je 1951. godine bilo oko 175000, pao je na 50000 2022. godine.²¹³

Uz to dolazi do uništavanja povijesnih spomenika i prirodnih znamenitosti od strane nemarnih turista. Posebna pažnja se treba obratiti na očuvanje vode jer se povećanjem broja ljudi povećava pritisak na sustave za pročišćavanje otpadnih voda, a neka mjesta, nažalost, još uvijek nemaju nikakve sustave za pročišćavanje.²¹⁴

Razvoj turizma često prati i uništavanje prirode. Z emljista predviđena za turističke objekte i hotele često uništavaju staništa divljih životinja. Porast broja vozila, povećanje buke, sječa šume i zagađenja narušavaju ekološku ravnotežu područja.²¹⁵

Uz probleme koji se vežu uz klimatske promjene grad ima probleme i s kruzerima koji stvaraju velike gužve i nisu dobri za okoliš. Kruzeri su glavni krivac za atmosfersko zagađenje jer i u vrijeme dok su usidreni održavaju motore u pogonu 24 sata dnevno i time zagađuju okoliš više nego 1000 automobila. Osim njih veliki zagađivači su i čamci javnog prijevoza i čamci za razgledavanje za koje važe blaži propisi od onih na kopnu. Onečišćenjem goriva koji oni koriste, ozbiljno se oštećuju ne samo prirodni okoliš i zdravlje živih bića, već ozbiljno nagrizaju umjetnička djela i palače Venecije.²¹⁶

²¹³ <https://veneziaautentica.com/impact-tourism-venice/>, 16.1.2023.

²¹⁴ <https://veneziaautentica.com/impact-tourism-venice/>, 16.1.2023.

²¹⁵ <https://veneziaautentica.com/impact-tourism-venice/>, 16.1.2023.

²¹⁶ <https://veneziaautentica.com/impact-tourism-venice/>, 16.1.2023.

Slika 49: Pogled s *Piazzette* na kruzer - prije zabrane prolaska pored Trga sv. Marka

Kako bi se doskočilo negativnim učincima turizma u ljeto 2021. godine zabranjen ulazak prekomjernog broja kruzera u Venecijansku lagunu. Zabrana je stupila na snagu 1. kolovoza 2021. godine kojom je zabranjen ulazak brodovima duljim od 180 metara ili teškim 25000 tona. To je pozitivan pomak, ali kruzeri i dalje mogu uplovljavati pa time nije riješeno veliko zagađenje i negativni utjecaj na lokalni okoliš.²¹⁷

Kako bi se spriječile velike gužve uvedeno je plaćanje turističkih pristojbi. Boravišnu pristojbu plaćaju svi gosti koji prenoće u hotelima ili pansionima u Veneciji, ali samo prvih pet dana. Nova turistička pristojba za jednodnevne izlete trebala je biti uvedena 16. siječnja 2023. godine, ali je njeno uvođenje odgođeno za najmanje šest mjeseci.²¹⁸

Ta pristojba na jednodnevne izlete trebala je biti uvedena iz razloga što je broj dnevnih izletnika pet puta veći nego broj posjetitelja koji tu dođu i prespavaju. Velik broj dnevnih izletnika povećava troškove održavanja grada, a na kraju sve te troškove snose sami stanovnici Venecije.²¹⁹

²¹⁷ <https://veneziaautentica.com/impact-tourism-venice/>, 16.1.2023.

²¹⁸ <https://www.forbes.com/sites/rebeccahughes/2022/11/15/venice-postpones-visitor-entry-fee-again--heres-when-youll-have-to-pay/>, 16.1.2023.

²¹⁹ <https://veneziaautentica.com/venice-tourist-tax/>, 16.1.2023.

7. ZAKLJUČAK

Analizirajući Veneciju kroz njen urbanističko-arhitektonski razvoj uočava se da je ona jedan od rijetkih gradova na svijetu koji se može nazvati jedinstvenim. Sagrađena na niskim muljevitim obalama koje su na stalnom udaru plime i oseke Jadranskog mora, bila je redovito žrtva poplava i mnogih prirodnih nedaća s kojima se susretala od svojih početaka.

Struktura Venecije tipična je za topografiju lagune u kojoj se grad nalazi. Oblikovanje ove topografije je posljedica prirodnih tokova i strujanja vode. Struje, noseći čestice sedimenta, tisućama godina stvarale su otoke. Na temelju te topografije razvila se Venecija.

Na ovako specifičnoj lokaciji, model prema kojem se grad razvijao bio je funkcionalan i nije ga bilo potrebe mijenjati. Laguna u kojoj je Venecija smještena podložna je porastu razine mora, a korištenje kanala i vode kroz grad bitni su infrastrukturni dijelovi grada poput žila u ljudskom tijelu. Stoga, kada bi se gradu to oduzelo, pojavili bi se nedostaci koje bi bilo teško, a možda i nemoguće riješiti.

Uzevši 1000. godinu kao početnu referentnu godinu kao predložak, u usporedbi prema kasnije nastalim promjenama, može se uočiti da je utjecaj Bizanta u arhitekturi građevina bio velik u prvom razvojnom razdoblju. Venecijansko-bizantski stil mogao bi se definirati kao nepravilan, samo s nekoliko ukrasa ili lukova i s pravokutnim prozorima. Nije bilo pločnika uz kanale kojima bi se moglo doći do kuća, crkava i drugih zgrada. Preko vode se moglo samo čamcima i iz tog razloga svaka zgrada je imala svoje пристаниште. Osim toga, karakteristično je da je svaki otok imao svoju crkvu i trg koji je jednom stranom bio spojen na kanal.

Nakon nekoliko stoljeća, pod utjecajem gotičkog stila, obnavljaju se fasade kuća i drugih zgrada i dodaju se ukrasi, lukovi i pravilnost. Dolazi do sužavanja kanala i izgradnje pločnika pa brodovi više nisu bili jedini način prijevoza. To je ujedno bio razlog početka gradnje mostova preko kanala. Na prikazu iz 1500. godine vidljiv je prostorni rast sa svih strana što je bila posljedica porasta broja stanovnika. U renesansi se pješačke staze grade od kamena, kao i zidani lučni mostovi. Dolazi do novina u gradnji fasada na novim zgradama kao i promjena na već postojećima.

Za vrijeme vladavine Napoleona mijenja se ulični krajolik, mostovi se počinju graditi od drva i s većim rasponom, a veliki dio južnog dijela otoka *La Giudecca*, kao i pojedinih dijelova grada, zauzima zelenilo.

Oko 1800. godine grad se ponovno proširio, plovni putovi su postali sve uži, a neki kanali se zatrpavaju zbog veće potrebe za prostorom. Nakon toga u Veneciji nije prevladavao nijedan stil

radi kojega bi se trebala obnavljati sva pročelja građevina. Jedina promjena je bila u tome što je više kanala zamuljeno ili isušeno pa su mnogi prolazi ispod zgrada napravljeni u obliku lukova. Najveća promjena u Veneciji nastala je u 20. stoljeću kada je uz već postojeću željezničku infrastrukturu sagrađen automobilski most *Ponte della Libertà* koji je omogućio dolazak do Venecije ne samo vlakom, nego i automobilom, biciklom i pješice. Kao rezultat toga, broj turista se znatno povećao.

Venecija danas raznim mjerama pokušava riješiti probleme vezane uz poplave, masovni turizam i ekologiju. Neke mjere su već donijele pozitivne rezultate, ali ima još dosta toga što je potrebno riješiti.

Uz sve to može se zaključiti da je Venecija na polju urbanog planiranja dala jedinstven primjer. Iako su mnogi bili svjesni toga, gledali su na to kao голу slučajnost, a ne kao niz hrabrih prilagodbi koje su se mogle univerzalno primijeniti, bez obzira što su nastale iz konkretnih prirodnih okolnosti u kojima je Venecija nastala, razvijala se i opstala.

8. LITERATURA:

- Bagioli, Gianni; D'Innella, Michele, *Le città, Itinerari*, Touring Club Italiano, Milano, 1978.
- Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, Profil International, Zagreb, 2005.
- Cessi, Roberto, Albert, Annibale, *Rialto. L'isola, il ponte, il mercato*, Bologna, 1934.
- Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
- Contarello, Luisa, *100 itinerari italiani, scelti e illustrati da Selezione dal Readers's Digest*, SAGDOS - Brughiero, Milano, 1980.
- Diehl, Charles; *Mletačka Republika*, Tipex, Zagreb, 2006.
- Germ, Tine, *Evropska umetnost poznega srednjega veka 1: Gotska arhitektura in kiparstvo*, Ljubljana, 2011.
- Janson, Horst W.; Janson, Anthony F., *Povijest umjetnosti*; dopunjeno izdanje, Varaždin, 2005.
- Jurišić, Šimun, *Kraljica na Jadranu*, Tehničar – Kopirni centar, Split, 1998.
- Kaminski, Marion, *Venice: Art and Architecture*, konemann-ullmann h.f, 2013.
- Latini, Monica, *Ca' Farsetti e Ca' Loredan, itinerario nelle storiche sedi istituzionali del Comune di Venezia*, CPM - Centro Produzione Multimediale Comune di Venezia, 2015.
- Mehling, Marianne, *Venice and the Veneto*, Phaidon, 1988.
- Milić, Bruno, *Razvoj grada kroz stoljeća, srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Mumford, Lewis, *Grad u historiji*, Naprijed, Zagreb, 1968.
- Price, Gillian, *Top 10 Venecija*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2012.
- Ruskin, John, *The nature of gothic*; iz djela The Stotnes of Venice, Vol. II. (1851. – 53.),
- Turri, Eugenio, *Adriatico mare d'europa, La geografia e la storia*, Rolo Banca 1473, 1999.
- Vale, Giovanni, *Repubblica di Venezia*, Extinguished countries, Kerschoffset d.o.o, Zagabria, 2021.
- Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014.

8.1. INTERNETSKI IZVORI:

- <https://www.britannica.com/place/Venice>, 5.11.2022
- http://www.culturaitalia.it/opencms/en/contenuti/percorsi/The_bridges_of_Venice__their_history_and_restoration/Ponte_di_Rialto.html?language=en&tematica=Tipologia&selected=1, 17.12.2022.
- <http://www.architectur.com/LibraryDrawingsAndPhotographs/PalladioAndTheVeneto/VenetianArchitecture/VenetianGothic/DogesPalace/DogesPalacel.aspx>, 7.12.2022.
- <https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.
- <https://veneziaautentica.com/impact-tourism-venice/>, 16.1.2023.
- <https://veneziaautentica.com/venice-tourist-tax/>, 16.1.2023.
- <https://www.forbes.com/sites/rebeccahughes/2022/11/15/venice-postpones-visitor-entry-fee-again--heres-when-youll-have-to-pay/>, 16.1.2023.

9. POPIS FOTOGRAFIJA I GRAFIČKIH PRILOGA

Slika 1: Karta Italije s označenim položajem Venecije (<https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 17.12.2022.)

Slika 2: Venecijanska laguna i tri ulaza: *Lido*, *Malamocco* i *Chioggia* (<https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 17.12.2022.)

Slika 3: Seksteriji u Veneciji (<https://www.wanderingitaly.com/maps/venice.html>, 9.12.2022.)

Slika 4: Model Venecije 1100. i 1500. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 13)

Slika 5: Model Venecije 1800. i 2000. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 13)

Slika 6: Venecijanska laguna, sjever Jadrana (Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2007., str. 17)

Slika 7: Prikaz prvih otočića u 8. i 9. st. iz kojih je nastala Venecija (<https://www.veniceguideandboat.it/history-of-venice/>, 7.12.2022.)

Slika 8: Rekonstrukcija tehnike gradnje u samim počecima Venecije (Boulton, Susie; Catling, Christopher; prijevod Lovorka Kozole, *Venecija i Veneto*, Profil, Zagreb, 1995., str. 20)

Slika 9: Prva naselja u laguni (Danilo Reato, *I luoghi e la storia Venezia*, Edizioni White Star, Vercelli, 2007., str. 18)

Slika 10: Prikaz Trga sv. Marka do početka 9. stoljeća (<https://arquiscopio.com/archivo/2015/05/16/piazza-di-san-marco-di-venezia/?lang=it>, 16.12.2022.)

Slika 11: Venecija oko 1100. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 19)

Slika 12: Venecija oko 1500. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 19)

Slika 13: Gondola (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 22)

Slika 14: Prikaz kanala u Veneciji oko 1100. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 23)

Slika 15: Prikaz smanjenja broja kanala oko 1500. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 23)

Slika 16: Venecijanski Arsenal, gravura Joana Blaeua iz 1724. godine
(https://en.wikipedia.org/wiki/Venetian_Arsenal, 16.12.2022.)

Slika 17: Pogled na ulaz u Arsenal, Canaletto, 1732. godine
(https://en.wikipedia.org/wiki/Venetian_Arsenal, 16.12.2022.)

Slika 18: Ulazna vrata Arsenala (https://en.wikipedia.org/wiki/Venetian_Arsenal, 16.12.2022.)

Slika 19: Tlocrt bazilike sv. Marka (Mehling, Marianne, *Venice and the Veneto*, Phaidon, 1988., str. 40)

Slika 20: Bazilika sv. Marka do početka 13. stoljeća - tlocrtni presjek kupola - drvena struktura
(<https://www.visit-venice-italy.com/churches/saint-mark-basilica-gold-venice-italy-04.html>, 16.12.2022.)

Slika 21: Pogled na baziliku sv. Marka (Danilo Reato, *I luoghi e la storia Venezia*, Edizioni White Star s.p.a., Vercelli, Italia, 1996, 2007., str. 40)

Slika 22: Trg sv. Marka (Danilo Reato, *I luoghi e la storia Venezia*, Edizioni White Star s.p.a., Vercelli, Italia, 1996, 2007., str. 64, 65)

Slika 23: *Torre dell Orologio* (Danilo Reato, *I luoghi e la storia Venezia*, Edizioni White Star, Vercelli, 2007., str. 77)

Slika 24: Zvonik (https://en.wikipedia.org/wiki/Piazza_San_Marco, 11.1.2023.)

Slika 25: Stupovi na *Piazzetti* (<https://www.atlasobscura.com/articles/search-lost-column-venice-legend>, 16.12.2022.)

Slika 26: Veliki kanal

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/Venice_iko_2001092.jpg, 9.12.2022.)

Slika 27: Stari most *Rialto*, građen u drvu i s mobilnom šetnicom u sredini koja omogućava prolaz jedrilicama (Danilo Reato, *I luoghi e la storia Venezia*, Edizioni White Star s.p.a., Vercelli, Italia, 1996, 2007., str. 59.)

Slika 28: Most Rialto danas (<https://www.mondotravel.hr/verona-advent-u-veroni-i-veneciji.html>, 17.12.2022.)

Slika 29: *Ca' Farsetti* (lijevo) i *Ca' Loredan* (desno) (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Palazzo_Ca%27_Loredan_Ca%27_Farsetti.JPG, 17.12.2022.)

Slika 30: Duždeva palača (<https://evenice.it/venezia/piazza-san-marco/palazzo-ducale-venezia-cosa-vedere-non-perdere>, 17.12.2022.)

Slika 31: *Fondaco dei Turchi* 1853-1858, malo prije restauracije. Fotografija: Carlo Naya (https://it.wikipedia.org/wiki/Fondaco_dei_Turchi, 7.12.2022.)

Slika 32: *Fondaco dei Turchi* danas (https://it.wikipedia.org/wiki/Fondaco_dei_Turchi, 7.12.2022.)

Slika 33: *Ca' d Oro* (https://it.wikipedia.org/wiki/Ca%27_d%27Oro, 7.12.2022.)

Slika 34: Palača *Foscari* (<https://www.flickr.com/photos/cafoscari/21028994363>, 7.12.2022.)

Slika 35: *Santa Maria Gloriosa dei Frari* (<https://www.letsroam.com/local/italy/venice/basilica-santa-maria-gloriosa-dei-frari>, 16.12.2022.)

Slika 36: *Santi Giovanni e Paolo* (https://sh.wikipedia.org/wiki/Basilica_dei_Santi_Giovanni_e_Paolo_%28Venecija%29II, 16.12.2022.)

Slika 37: Karta Venecije iz 16. st., iz *Civitates Orbis Terrarum* Georga Brauna, gravura (<https://www.odysseytraveller.com/articles/maps-and-venice/>, 16.12.2022.)

Slika 38: Venecija oko 1100. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 21)

Slika 39: Venecija oko 1500. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 21)

Slika 40: Stvaranje „nove“ zemlje odvodnjom unutarnjih voda (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 20)

Slika 41: Jacopo de Barbari, La Veduta di Venezia (Trg sv. Marka u doba renesanse) (<https://www.movio.beniculturali.it/bnm/ridottiprocuratorisanmarco/it/120/lopera>, 16.12.2022.)

Slika 42: Jacopo de Barbari, La Veduta di Venezia, 1514. godina (<https://www.movio.beniculturali.it/bnm/ridottiprocuratorisanmarco/it/120/lopera>, 16.12.2022.)

Slika 43: 1635. godina (<https://www.battlemaps.us/products/venice-1635-venetia-merian-birds-eye-view-map>, 16.12.2022.)

Slika 44: Tipični su parkovi na južnom otoku, oko 1800. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 21)

Slika 45: Transformacija oko 1800. godine (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 17)

Slika 46: 2000. godina (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 21)

Slika 47: Povezanost s kopnom utjecala je na važnost vodenih putova, 2000. godina (Wijfje, Guus; Groeneveld, Sjoerd; Dezaire, Steven; Gradussen, Bas, *History of European urbanism and architecture, Venice – the queen of Adriatic*, University of Technology Eindhoven, 2014., str. 23)

Slika 48: Mobilne barijere sustava *MOSE* (<https://adriadapt.eu/hr/case-studies/integralni-sustav-za-zastitu-venecije-i-njezine-lagune-od-poplava/>, 27.12.2022.)

Slika 49: Pogled s *Piazzette* na kruzner - prije zabrane prolaska pored Trga sv. Marka (<https://www.dw.com/en/italy-bans-cruise-ships-from-venice-again/a-57071360>, 16.1.2023.)

SAŽETAK

U ovom radu upoznajemo se s gradom Venecijom, njegovim nastankom, geografskim smještajem i jedinstvenim načinom organizacije i rasta kako bi mogao funkcionirati na najbolji način. Materija je prikazana kronološki po povijesnim razdobljima razvoja grada od samog početka sve do danas. Kod Venecije je specifično da je topografija u velikoj mjeri utjecala na strukturu grada gdje je dominantnu ulogu imala voda. Uz topografiju i ljudska aktivnost, kao i kultura, utjecali su na urbanistički razvoj grada što je tijekom tisućljetnog postojanja Venecije dovodilo do niza zahvata u urbanističkom pogledu. U arhitekturi je također došlo do velikih promjena što je najuočljivije na zgradama, kanalima, pješačkim stazama, mostovima i okolišu. Sve te promjene vidljive su kroz analizu kartografskih prikaza i fotografija kroz stoljeća.

Ključne riječi:

Venecija, urbanizam, arhitektura, grad

SUMMARY

In this paper, we discuss the city of Venice, its origin, its geographical position, founding, and the unique ways it grew and organised itself in order to function the best it could. The contents are presented chronologically, following the city's development from its very beginnings all the way until today.

Venice is special as topography has greatly influenced the city's structure, with water being a core factor. In addition, human activity and culture also had a great effect on its urbanistic development, which led to a series of impressive architectural feats throughout the millennia that completely changed the look of the city. These changes are most visible on buildings, canals, walkways, bridges, and the environment. All said changes are presented through the analysis of cartographic representations and photographs throughout the centuries.

Key words:

Venice, urbanism, architecture, city

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja JELENA JELIČIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice POVIJESTI UMETNOSTI I TALIJANSKOG JEZIKA izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 30.01.2023.

Potpis *Jelena Jeličić*

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	JELENA JELIČIĆ
NASLOV RADA	RAZVOJ URBANIZMA I ARHITEKTURE U VENECIJI
VRSTA RADA	DIPLOMSKI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	POVIJEST UMJETNOSTI
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	doc. dr. sc. VEDRAN BARBARIĆ
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	KRISTINA BABIĆ, PRED.
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. doc. dr. sc. VEDRAN BARBARIĆ 2. prof. dr. sc. ŽELJKO PEKOVIĆ 3. doc. dr. sc. ANA TORLAK

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

SPLIT, 30.01.2023.
mjesto, datum

Jelena Jeličić
potpis studenta/ice